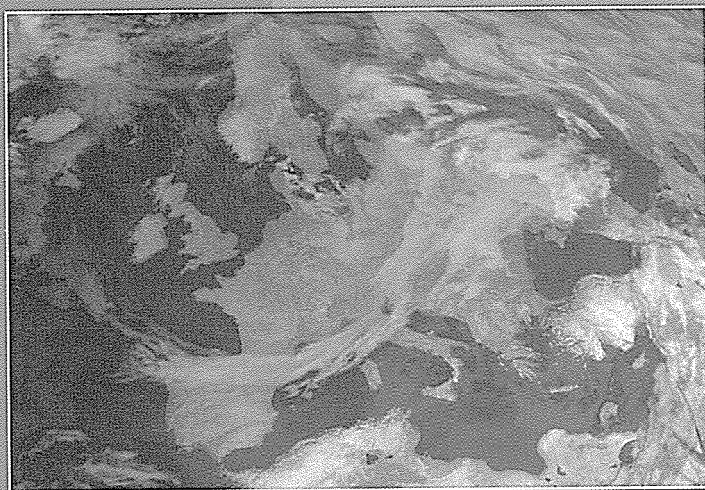

ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ Πολιτεία

Δίκαιο
Πολιτική & Οικονομία

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ
ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ
ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Το Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας

Κωνσταντίνος Π. Ηλιόπουλος*

International Law of Energy

Abstract

In regards to energy it can be said that it constitutes a factor of paramount importance both for the world economy and the everyday life of people, without which there can simply be no economic and social progress. A fundamental characteristic of the energy sector is on the one hand the finitude of natural resources of our planet and on the other hand the constant rise of energy demand. Today's prevailing tendency worldwide is for governments to take, in view of safeguarding the public interest, an active involvement intended to achieve three goals, namely the security of energy supply, the organization of the internal market under competitive terms as well as the protection of the environment (and energy efficiency).

The international but at the same time European and national dimension of the challenges and/or problems facing the energy sector is apparent. International law plays its own significant role in the efforts to set down rules applicable to the energy sector. The international dimension of this sector is mainly attributed to the fact that there are few countries on the production/supply side of energy and a significantly larger number of countries on the consumption/demand side. Despite this, no international organization with an energy-specific mandate exists at the international level, which can dictate international law rules for this particular sector. Thus, the relations between exporting and importing countries are determined at the international law level according to the classic distinction of the sources of international law, namely customary international law, general principles of international law and international (multilateral or bilateral) treaties between sovereign states.

Customary international law is the source of the first rule of international law, that of the principle of "sovereignty over natural resources". Applicable here are also the general principles of international law, as these are invoked in international treaties between states, as well as in the jurisprudence of arbitration bodies. Among the international treaties a theoretically important place is held by the GATT (1947/1995), especially with its provisions on the free trade of goods (abolition of quantitative restrictions, reduction of tariff barriers) and on the freedom of transit (transport of goods

* Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου Τμήματος Νομικής ΔΠΘ, Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω.

from one state to another through a third state). However, due to practical reasons this multilateral treaty has never applied to the energy sector. The establishment of OPEC on the part of the producing countries in 1960, on the one hand, which functioned as a price cartel and often as a means of political pressure towards the importing countries (e.g. Arab-Israeli Conflict), and the establishment of IEA on the part of the importing countries in 1974, on the other hand, as a reaction to the practices of OPEC, highlights the non-cooperative spirit, which prevailed until the end of the 1980's.

The demise of communism in the USSR and in Eastern Europe in 1989/1990 presented the opportunity for a different kind of political approach, that of cooperation for the benefit of all between, on the one side, the EU states, the remaining European countries and the non-European member states of OECD and, on the other side, the Russian Federation and countries of the former USSR, such as Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan, which have some of the world's largest reserves of oil and natural gas. This cooperation has been realized through two Agreements, namely that of the European Energy Charter (EEC) in 1991, which constitutes a political declaration and not a legally binding document, and the Energy Charter Treaty (ECT) in 1994, which is in fact a legally binding text (since April 1998). The cooperation was based on complementary interests. From the one side, the consuming countries secured their energy supply for a specified time-period, in a technically safe way and with reasonable prices, while also partially freeing themselves from total reliance on OPEC countries (diversification of sources). From the other side, the producing countries of the former USSR were given the opportunity to exploit their natural resources with the help of capital and know-how from Western European countries. The EEC and the ECT are of great significance, because both the OPEC countries and other large consuming states, like the USA, Canada and China participate to them as observers. The Treaty contains provisions on the recognition of the principle of sovereignty over energy resources, free trade of energy materials and products, free transport and transit, transfer of technology, access to capital, competition, protection of the environment (energy efficiency) and on dispute settlement. As a whole it provides a good example of cooperation in the crucial energy sector at a regional level, in essence based on the same principles that govern the WTO. It can also serve as a model for a treaty at global level. Nonetheless, the recent "withdrawal" of Russia from the Treaty, if in fact confirmed, will cast a blow to the cooperation efforts in the Eurasia region. The recent –December 2009– developments (indicating that negotiations aimed at placing the cooperation of both sides on new ground will commence) call for the strengthening of efforts, so that a new balance in the relation of the countries of our continent to this very important international "player" of the energy sector can be attained (Dr. Constantinos Iliopoulos, Associate Professor for International and European Economic Law, Legal Department, Democritus University of Thrace, Attorney at Law).

A. Εισαγωγή

Για την ενέργεια μπορεί να λεχθεί ότι αποτελεί τόσο για την παγκόσμια οικονομία όσο και για την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, όχι απλώς τον σημαντικότερο παράγοντα, αλλά εκείνον τον παράγοντα, χωρίς τον οποίο δεν μπορεί καν να υπάρξει οικονομία και ζωή όπως την νοούμε σήμερα. Αυτό γίνεται πέρα για πέρα φανερό, αν προσπαθήσουμε να φανταστούμε τον κόσμο σήμερα χωρίς ηλεκτρική ενέργεια, χωρίς θερμότητα και χωρίς μέσα μεταφοράς (αυτοκίνητα, σιδηρόδρομο, πλοία, αεροπλάνα). Η ενέργεια αποτελεί επομένως το οξυγόνο της οικονομίας και του σύγχρονου τεχνικού πολιτισμού.

Οι πηγές ενέργειας (ή πρώτες ύλες για την παραγωγή ενέργειας ή ενεργειακές πρώτες ύλες ή ενεργειακά υλικά) διακρίνονται σε μη ανανεώσιμες και ανανεώσιμες. Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται αφ' ενός τα ορυκτά καύσιμα, ήτοι η ξυλεία, ο άνθρακας, το αργό πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, αφ' ετέρου το ουράνιο και άλλα ραδιενεργά υλικά, από την διάσπαση των οποίων παράγεται η πυρηνική ενέργεια. Στην δεύτερη κατηγορία υπάγονται το νερό (υδατοπτώσεις και θαλάσσια κύματα), ο αέρας, το ηλιακό φως, η γεωθερμία και τα βιοκαύσιμα. Όλες οι πηγές ενέργειας καλούνται και φυσικοί πόροι¹. Από την αξιοποίηση, με την βοήθεια της τεχνολογίας, όλων των προαναφερθέντων φυσικών πόρων, καθώς και της πυρηνικής ενέργειας (πρωτογενείς πηγές ενέργειας) παράγεται ηλεκτρική ενέργεια (δευτερογενής πηγή ενέργειας)².

Η μεγαλύτερη ζήτηση σε ορυκτά καύσιμα προέρχεται, όπως είναι φυσικό, από τις ανεπτυγμένες χώρες, οι οποίες έχουν ισχυρές οικονομίες και συνήθως και μεγάλο πληθυσμό, τελευταίως δε και από τις λεγόμενες αναδυόμενες οικονομίες, όπως λ.χ. η Κίνα και η Ινδία, οι οποίες είναι και οι χώρες με τους μεγαλύτερους πληθυσμούς στον πλανήτη. Οι τομείς εκείνοι, οι οποίοι καταναλώνουν το μεγαλύτερο μέρος της ενέργειας, είναι οι μεταφορές και η ηλεκτρική παραγωγή³.

Χαρακτηριστικό του κλάδου της ενέργειας είναι από την μία πλευρά το πεπερασμένο των αποθεμάτων (φυσικών πόρων) του πλανήτη, από την άλλη η συνεχής αύξηση της ζήτησής από τις ανεπτυγμένες χώρες, τα τελευταία δε

¹ Λ.χ. τα άρθρα 174 παράγρ. 1 ΣυνθΕΚ και 194 παράγρ. 1 ΣυνθΛΕΕ ομιλούν για φυσικούς πόρους, το άρθρο 175 ΣυνθΕΚ για ενεργειακούς πόρους, το άρθρο 192 παράγρ. 2 στοιχ. γ) ΣυνθΛΕΕ για πηγές ενέργειας, το άρθρο 194 παράγρ. 2 ΣυνθΛΕΕ για ενεργειακούς πόρους και ενεργειακές πηγές. Όλοι οι προαναφερθέντες όροι χρησιμοποιούνται στο παρόν κείμενο κατά τρόπο ισοδύναμο, αλλά ανάλογα με τα συμφραζόμενα.

² Από νομικής πλευράς σημαντικός είναι ο ορισμός των πηγών ενέργειας, ο οποίος περιέχεται στην πολυμερή Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας, λεπτομέρειες κατωτέρω υποσημ. 55.

³ Πρβλ. SELIVANOVA J., *The WTO and Energy: WTO Rules and Agreements of Relevance to the Energy Sector*, ICTSD Energy Series Issue Paper No. 1, ICTSD, Geneva, 2007, σελ. VII (διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://ictsd.net/downloads/2008/05/the20wto20and20energy.pdf>).

χρόνια και από τις αναδυόμενες οικονομίες με τεράστιους πληθυσμούς, όπως ήδη ελέχθη.

Βασική επιδίωξη όλων των Κρατών παραμένει η λεγόμενη «ασφάλεια του εφοδιασμού», δηλ. ο συνεχής εφοδιασμός της οικονομίας με επαρκείς ποσότητες ενέργειας, σε λογικές τιμές και κατά τρόπο τεχνικώς ασφαλή.

Εξ άλλου παγκοσμίως υπάρχει τάση να λειτουργεί η αγορά ενέργειας τόσο διεθνώς όσο και στο εσωτερικό των κρατών υπό συνθήκες ανταγωνισμού, ώστε οι τιμές να είναι για τους καταναλωτές (επιχειρήσεις ή νοικοκυριά) όσο το δυνατόν χαμηλότερες. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η ανταγωνιστικότητα της κάθε εθνικής οικονομίας.

Από την άλλη πλευρά, οι παρενέργειες από την χρήση της ενέργειας στο περιβάλλον και ειδικότερα στο κλίμα είναι επίσης περισσότερο από ορατές.

Συνέπεια όλων των ανωτέρω είναι η εκ λόγων δημοσίου συμφέροντος ενεργός ανάμειξη των κυβερνήσεων τόσο προς εξασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού της Χώρας, με την βοήθεια και της εξωτερικής πολιτικής, όσο και προς οργάνωση της εσωτερικής αγοράς υπό συνθήκες ανταγωνισμού, όσο και προς προστασία του περιβάλλοντος (και εξοικονόμηση ενέργειας). Αυτοί είναι οι τρεις άξονες της πολιτικής ενέργειας.

Η παγκόσμια, αλλά ταυτόχρονα και ευρωπαϊκή και εθνική διάσταση των προβλημάτων του κλάδου της ενέργειας είναι προφανής. Είναι φυσικό, λοιπόν, οι πρώτοι νομικοί κανόνες να αναζητώνται και απαντώνται σε επίπεδο διεθνούς οικονομικού δικαίου. Είναι επίσης προφανές ότι οι κανόνες αυτοί αλληλοσυμπληρώνονται με τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (ΕΕ) και τους εθνικούς κανόνες. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των κανόνων είναι ότι επιφυλάσσουν σημαντικό ρόλο τόσο στα κράτη και στους κρατικούς οργανισμούς όσο και στον ιδιωτικό τομέα και στους καταναλωτές⁴.

Αντικείμενο της παρούσας συμβολής αποτελεί η συνοπτική παρουσίαση των ρυθμίσεων του Διεθνούς Δικαίου της Ενέργειας.

Το Διεθνές Δίκαιο παίζει λοιπόν τον δικό του σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο της προσπάθειας για δημιουργία κανόνων δικαίου στον τομέα της ενέργειας. Η διεθνής διάσταση του τομέα της ενέργειας δημιουργείται κυρίως από το γεγονός ότι είναι λίγες οι Χώρες παραγωγής ενεργειακών πρώτων υλών, ενώ είναι πολύ περισσότερες οι Χώρες καταναλώτριες αυτών των υλών⁵. Έτσι, ενώ παλαιότερα η βιομηχανική επανάσταση, κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα, στις

⁴ Σχετικά με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας, βλ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας, σε Τιμητικό Τόμο Ι. Βούλγαρη, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή (υπό έκδοση), με περαιτέρω παραπομπές, και το άρθρο του ίδιου, Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας-Οι διεθνείς συμβάσεις της Ελλάδος, σε ΚΔΕΟΔ, Εξελίξεις στο ελληνικό και ευρωπαϊκό δίκαιο ενέργειας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010 (υπό έκδοση).

⁵ Πρβλ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., An International Legal Framework for Energy, L'Academie de droit international de La Haye, Recueil des Cours, 332 (2007), Martinus Nijhoff Publ., Leiden/Boston 2008, σελ. 373.

Χώρες της Δ. Ευρώπης, στην Μ. Βρετανία και στις Η.Π.Α. στηρίχθηκε κυρίως στον άνθρακα, τον οποίο παρήγαγαν οι Χώρες αυτές, η ανάπτυξη όλων των Κρατών κατά τον 20^ο αιώνα στηρίχθηκε, και συνεχίζει και σήμερα να στηρίζεται, κυρίως στο πετρέλαιο και στο φυσικό αέριο⁶. Η ζήτηση σε ενεργειακές ύλες αυξάνεται συνεχώς και έτσι ήδη κατά το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα τέθηκαν τα ζητήματα του ελέγχου (ιδιοκτησιακού καθεστώτος) των κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου στις χώρες παραγωγής, της προστασίας των επενδύσεων των ξένων επιχειρήσεων προς αξιοποίηση των κοιτασμάτων αυτών, της μεταφοράς των φυσικών αυτών πόρων (συμπεριλαμβανομένου και του ζητήματος της διαμετακομίσεώς τους, δηλ. της μεταφοράς τους μέσω τρίτου κράτους), καθώς και της ρυθμίσεως γενικώς του εμπορίου μεταξύ κρατών εξαγωγέων και κρατών εισαγωγέων (δασμοί, ποσοτικοί περιορισμοί κλπ).

Όμως σε παγκόσμιο επίπεδο δεν υπάρχει ένας διεθνής οργανισμός, ειδικά αρμόδιος για τα θέματα της ενέργειας, ο οποίος να θέτει κανόνες διεθνούς δικαίου για τον τομέα αυτόν. Έτσι στα θέματα της ενέργειας οι σχέσεις μεταξύ των κρατών εξαγωγέων και κρατών εισαγωγέων ρυθμίζονται σε επίπεδο διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με την κλασική διάκριση των πηγών του διεθνούς δικαίου, από το εθιμικό διεθνές δίκαιο, τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και τις διεθνείς συμβάσεις μεταξύ κρατών, πολυμερείς ή διμερείς⁷.

B. Το εθιμικό διεθνές δίκαιο - Η αρχή της «διαρκούς εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων»

Το εθιμικό διεθνές δίκαιο είναι η πηγή του πρώτου κανόνα διεθνούς δικαίου, ο οποίος σχετίζεται με τους φυσικούς πόρους. Συγκεκριμένα πρόκειται για τον κανόνα (αρχή) της «διαρκούς εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων». Η αρχή αυτή απορρέει από την αρχή της εδαφικής κυριαρχίας των κρατών, σε συνδυασμό με την παραδοσιακή κυριαρχία του ηγεμόνα επί των πάσης φύσεως πόρων, οι οποίοι βρίσκονται στο υπέδαφος του κράτους⁸. Η αρχή της διαρκούς εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων άρχισε να δι-

⁶ Στις Η.Π.Α. το πετρέλαιο έπαιξε αποφασιστικό ρόλο ήδη από τον 19^ο αιώνα, μετά την ανακάλυψη των πρώτων κοιτασμάτων το 1859 στο Oil Creek, Titusville Pennsylvania. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ιδιωτικές αμερικανικές επιχειρήσεις επεξετάθησαν στην Ν. Αμερική και Μ. Ανατολή. Σήμερα το κέντρο βάρους έχει μετατεθεί στη Βόρειο Θάλασσα (Ηνωμένο Βασίλειο, Νορβηγία) για πετρέλαιο, και ειδικώς στην Νορβηγία για φυσικό αέριο, στην Βόρειο Αφρική (ιδίως Αλγερία) για φυσικό αέριο, καθώς και στη Ρωσία (για πετρέλαιο και φυσικό αέριο) και στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ενώσεως περί την Κασπία Θάλασσα (Αζερμπαϊτζάν, Καζακιστάν, Τουρκμενιστάν) και πέραν αυτής (Ουζμπεκιστάν, Τατζικιστάν και Κιργιστάν), ιδίως για φυσικό αέριο πρβλ. LOCATELLI, C., *Russie - Caspienne: La concurrence des voies d'exportation pour l'approvisionnement gazier de l'Europe*, Revue du Marché Commun et de l'Union européenne, 2008, σελ. 267 επ., ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 374.

⁷ ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 365, 398.

⁸ ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 377 επ., 388 επ.

αμορφώνεται περί τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ως αποτέλεσμα της διαμάχης σχετικά με τις εθνικοποιήσεις που έκαναν κυβερνήσεις χωρών παραγωγών φυσικών πόρων επί των πόρων αυτών, οι οποίοι είχαν προηγουμένως παραχωρηθεί από προηγηθείσες κυβερνήσεις της ίδιας χώρας σε ιδιωτικές επιχειρήσεις τρίτων χωρών (άδειες εκμεταλλεύσεως)⁹. Η σημαντικότερη περίπτωση, η οποία αφορούσε ενεργειακούς φυσικούς πόρους, ήταν οι εθνικοποιήσεις στο Μεξικό κατά την δεκαετία του '30 εις βάρος αμερικανικών εταιρειών. Η διαμάχη μεταξύ Μεξικού και Η.Π.Α. έληξε ανέλπιστα υπέρ του Μεξικού λόγω της εν τω μεταξύ μεσολαβήσεως του Β' Παγκοσμίου Πολέμου¹⁰.

Η αρχή της διαρκούς εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων έλαβε την τελική της μορφή μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλαίσιο της αποαποικιοποιήσεως, στο πλαίσιο δηλ. των προσπαθειών των χωρών του λεγομένου τρίτου κόσμου να ελέγξουν τις εθνικές τους οικονομίες και ιδίως τους φυσικούς τους πόρους, οι οποίοι είχαν παραχωρηθεί σε ιδιωτικές εταιρείες από την αποικιοκρατική δύναμη¹¹. Επιστέγασμα αυτών των προσπαθειών υπήρξε το ψήφισμα 1803 (XVII) της 14.12.1962 της Γ.Σ του Ο.Η.Ε., το οποίο καθιέρωσε ρητώς την αρχή της διαρκούς εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων, δηλ. την αρχή του αναπαλλοτρίωτου της κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων. Η αρχή αυτή σημαίνει ότι τα κράτη, ακριβώς επειδή είναι κυρίαρχα, διατηρούν το δικαίωμα να αλλάξουν γνώμη και να ανακαλέσουν δικαιώματα, τα οποία είχαν παραχωρήσει προηγουμένως σε αλλοδαπές επιχειρήσεις επί των φυσικών πόρων που βρίσκονται στο υπέδαφός τους. Το ψήφισμα όμως προβλέπει γι' αυτές τις περιπτώσεις την υποχρέωση καταβολής «κατάλληλης αποζημιώσεως», σύμφωνα με τους νόμους του κράτους που εθνικοποιεί τον σχετικό κλάδο. Το ίδιο ψήφισμα προβλέπει επίσης την καλόπιστη τήρηση συμφωνιών για ξένες επενδύσεις, οι οποίες (συμφωνίες) συνήφθησαν ελεύθερα μεταξύ κυριάρχων κρατών¹². Εν τω μεταξύ η αρχή αυτή εφαρμόζεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να καταλαμβάνει, όχι μόνο το έδαφος, δηλ. την επικράτεια εν στενή έννοια, αλλά και τις περιοχές επί των οποίων το Κράτος ασκεί κυριαρχικά δικαιώματα, ιδίως την υφαλοκρηπίδα¹³.

Από την αρχή του εθιμικού διεθνούς δικαίου περί εδαφικής κυριαρχίας συνάγεται επίσης η δικαιοδοσία του κράτους επί όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο έδαφός του. Κατά τον τρόπο αυτόν καλύπτονται ζητήματα μεταφοράς ή/και διαμετακομίσεως ενεργειακών πόρων από κράτος σε κράτος, η παραγωγή ενέργειας στο έδαφος του κυριάρχου κράτους, η ρύθμιση των συνεπειών στο περιβάλλον κλπ.¹⁴

⁹ Πρβλ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 388 επ., 396 επ.

¹⁰ Πρβλ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 380.

¹¹ Πρβλ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 381, 388 επ.

¹² Πρβλ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 389 επ.

¹³ ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 390, 391.

¹⁴ ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 387.

Γ. Οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου

Πέραν του εθνικού διεθνούς δικαίου, εφαρμογή επί των ενεργειακών φυσικών πόρων βρίσκουν και οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Τις τελευταίες επικαλούνται διεθνείς συμβάσεις μεταξύ κρατών, καθώς και η νομολογία διαιτητικών οργάνων, οι οποίες αφορούν την εκμετάλλευση των πόρων αυτών και τις εκ της εκμεταλλεύσεως αυτής προκύπτουσες διαφορές. Με την πάροδο του χρόνου όμως η επίκληση αυτών των αρχών μειώνεται, διότι οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν εν τω μεταξύ αποκτήσει σύγχρονες νομοθεσίες σχετικά με την αξιοποίηση των φυσικών τους πόρων¹⁵.

Δ. Οι διεθνείς συμβάσεις

Ι. Οι συμβάσεις για μεταφορά και διαμετακόμιση

Τα ορυκτά καύσιμα μεταφέρονται με μεγάλα βυτία (με τρένα, φορτηγά αυτοκίνητα και πλοία) ή αγωγούς υψηλής πίεσεως (pipelines). Το ηλεκτρικό ρεύμα μεταφέρεται με ηλεκτρικούς αγωγούς υψηλής τάσεως. Οι αγωγοί απαιτούν πολύ μεγάλες επενδύσεις, και γι' αυτόν τον λόγο θεωρούνταν πάντα και θεωρούνται και σήμερα «φυσικά μονοπώλια» (είναι αντιοικονομική η κατασκευή και δεύτερου αγωγού). Όμως η εξέλιξη της τεχνολογίας επιτρέπει σήμερα την ταυτόχρονη χρήση των αγωγών από περισσότερους του ενός χρήστες, πράγμα το οποίο οδήγησε και σε νέα νομική αντιμετώπιση της μεταφοράς, δια της καθιερώσεως της «αρχής της προσβάσεως τρίτων» (έναντι αμοιβής)¹⁶.

Η μεταφορά, και ειδικότερα η λεγόμενη «διαμετακόμιση» («transit»), δηλ. η ελεύθερη μεταφορά προϊόντων από ένα κράτος σε άλλο μέσω τρίτου κράτους, ρυθμίζεται από το εθνικό δίκαιο, τις διμερείς διεθνείς συμβάσεις (μεταξύ κρατών ή κρατών και ιδιωτών) και κατ' εξαίρεση από πολυμερείς διεθνείς συμβάσεις. Η ανάμειξη των κρατών εξηγείται από το γεγονός ότι οι αγωγοί, μέσω των οποίων γίνεται η μεταφορά ορυκτών καυσίμων ή ηλεκτρικού ρεύματος, ανήκουν σε όλα τα κράτη (με εξαίρεση τις ΗΠΑ) στο δημόσιο ή σε δημόσιο φορέα. Τέτοιες πολυμερείς συμβάσεις, οι οποίες σημειωτέον αφορούσαν γενικώς όλα τα προϊόντα και όχι ειδικώς τα ενεργειακά υλικά, υπήρξαν η Σύμβαση της Βαρκελώνης (1926) και η Σύμβαση της Νέας Υόρκης (1965)¹⁷. Οι συμβάσεις αυτές δεν αποκλείουν την δυνατότητα του τρίτου κράτους να συμ-

¹⁵ ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 377, 378.

¹⁶ Πρβλ. και ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 400, 401.

¹⁷ Πρβλ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 401. Η διαμετακόμιση ρυθμίζεται επίσης στο άρθρο V της GATT (1947/1994), στον Ευρωπαϊκό Χάρτη Ενέργειας (1991) και στην Συνθήκη του Χάρτη Ενέργειας (1994), βλ. κατωτέρω, και στην σχετική Συμφωνία μεταξύ των κρατών της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (κρατών της πρώην ΕΣΣΔ) του 1996, η οποία απέβλεπε στο να αντικαταστήσει το ενιαίο σύστημα μεταφοράς μεταξύ ορισμένων επί μέρους Δημοκρατιών της πρώην ΕΣΣΔ, ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 402.

φωνήσει στην ελεύθερη μεταφορά των ενεργειακών υλικών μέσω του εδάφους του υπό την προϋπόθεση της καταβολής ανταλλάγματος (δικαιωμάτων).

II. Η GATT

Η υπογραφή το έτος 1947 της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) είχε από νομικής πλευράς ως αποτέλεσμα, θεωρητικώς τουλάχιστον, ότι οι γενικές αρχές της πολυμερούς αυτής Συμφωνίας περί καταργήσεως των ποσοτικών περιορισμών και σταδιακής μείωσης των δασμών επί των διαφόρων αγαθών (εμπορευμάτων), με σκοπό την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, εύρισκαν εφαρμογή και επί των ενεργειακών υλικών. Άλλωστε στην Συμφωνία αυτή δεν υπήρχε πρόβλεψη για εξαίρεση του τομέα της ενέργειας από τις γενικές διατάξεις αυτής¹⁸.

Ειδικά ως προς την «διαμετακόμιση», εφαρμογή βρίσκει το άρθρο V της GATT, το οποίο εισάγει την υποχρέωση των συμβαλλομένων μερών να εξασφαλίσουν την χωρίς διακρίσεις διαμετακόμιση παντός αγαθού. Ειδικότερα αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την ελεύθερη διάβαση του αγαθού από το έδαφός τους, εφ' όσον αυτή αποτελεί τμήμα της όλης πορείας του αγαθού, η οποία αρχίζει και καταλήγει έξω από τα σύνορα της χώρας αυτής. Η διαμετακόμιση πρέπει να γίνεται δια των οδών των μάλλον προσφώνων προς διαμετακόμιση, το ευνοϊκό δε αυτό καθεστώς ισχύει ανεξαρτήτως του μέσου μεταφοράς (πλοίου, αεροσκάφους ή άλλου μεταφορικού μέσου), ενώ οι επιβαρύνσεις, οι οποίες επιβάλλονται από την χώρα διελεύσεως πρέπει να είναι «λογικές». Γενικώς παραχωρείται η μεταχείριση του μάλλον ευνοούμενου κράτους (ΜΕΚ)¹⁹, κλασική αρχή του διεθνούς οικονομικού δικαίου²⁰.

Από την άλλη πλευρά, η ενέργεια για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και εξής, δεν υπήρξε αντικείμενο ρυθμίσεως από κάποια ειδική διεθνή συμφωνία, καθώς αντιμετωπιζόνταν περισσότερο ως μία ιδιόζουσα περίπτωση σε πολιτικό πλαίσιο²¹.

Όμως, παρά το γεγονός ότι επί των ενεργειακών υλικών θεωρητικώς βρίσκει εφαρμογή η GATT, ένας συνδυασμός παραγόντων οδήγησε στον *de facto* αποκλεισμό του πετρελαίου και των προϊόντων του από το σύστημα του διεθνούς εμπορίου, όπως αυτό εκφραζόταν από τις ρυθμίσεις της GATT. Οι σημαντικότεροι από τους παράγοντες που οδήγησαν στον αποκλεισμό αυτόν, ήταν οι εξής:

¹⁸ Βλ. και ΑΙΔΕΛΟJΙΕ Κ. /ΜΑΚΥΧ Ζ., *Multilateral Organizations, Fossil Fuels and Energy Law and Policy: The Tower of Babel Re-visited*, *European Energy and Environmental Law Review*, τόμος 17 - τεύχος 4, Αύγουστος 2008, σελ. 229 επ.

¹⁹ Πρβλ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 401 επ.

²⁰ Για την αρχή αυτή βλ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ./ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., *Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο*, 2006, σελ. 59 επ.

²¹ SELIVANOVA J., ό.π. υποσημ. 3, σελ. VII.

α) το γεγονός ότι κανένα από τα μεγάλα πετρελαιοπαραγωγά κράτη δεν συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία της GATT 1947, κατάσταση, η οποία συνεχίστηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα και μετά την ίδρυση του OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) στις 14 Σεπτεμβρίου 1960 από τα πέντε ιδρυτικά του μέλη (Κουβέιτ, Ιράκ, Ιράν, Σαουδική Αραβία και Βενεζουέλα)²². Αυτή η μη συμμετοχή οφειλόταν στην αδυναμία συντονισμού και χαράξεως κοινής πολιτικής των κρατών του ΟΠΕΚ²³,

β) η έλλειψη συγκεκριμένων μέτρων ή δεσμεύσεων από τα συμβαλλόμενα κράτη της GATT για απελευθέρωση των εισαγωγών σε ενέργεια. Το γεγονός αυτό αποθάρρυνε την συμμετοχή κρατών παραγωγών, εξαγωγέων ενεργειακών πρώτων υλών²⁴.

Η ενέργεια είτε ως προϊόν, είτε ως υπηρεσία, τέθηκε στις διαπραγματεύσεις του Γύρου του Τόκιο (1973-1979), αλλά οποιαδήποτε ρύθμιση στα πλαίσια της GATT απορρίφθηκε από κράτη παραγωγούς²⁵.

III. Διεθνείς οργανισμοί των αντιπάλων στρατοπέδων στον τομέα της ενέργειας: OPEC και ΔΟΕ

Όπως ήδη ελέχθη, οι πετρελαιοεξαγωγικές χώρες ίδρυσαν τον Σεπτέμβριο του 1960 τον OPEC με σκοπό να προασπίσουν τα συμφέροντά τους έναντι των καταναλωτριών χωρών. Ο Οργανισμός λειτούργησε στην πράξη ως καρτέλ συνεχούς αυξήσεως των τιμών. Οι αυξήσεις αυτές επετάθησαν επ' ευκαιρία του αραβοϊσραηλινού πολέμου του 1973, της ιρανικής επανάστασης (ανατροπή του Σάχη) του 1978/1979 και της πετρελαϊκής κρίσεως των μέσων της δεκαετίας του 1980, με αποτέλεσμα η τιμή του πετρελαίου να φθάσει μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση δώδεκα φορές τα προ της κρίσεως επίπεδα (από 3 σε 36 δολάρια το βαρέλι). Οι κρίσεις αυτές επηρέασαν έτσι σε σημαντικό βαθμό τις βιομηχανικές χώρες και κυρίως την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η οποία ήταν πολύ πιο εξαρτημένη από τις εισαγωγές πετρελαίου απ' ό,τι άλλες χώρες, όπως οι Η.Π.Α.²⁶

Οι καταναλώτριες χώρες ένοιωσαν την ανάγκη, ήδη από την πρώτη πετρελαϊκή κρίση, να αντιδράσουν στην πολιτική του OPEC. Τον Νοέμβριο του 1974, ύστερα από πρωτοβουλία των Η.Π.Α., τα κράτη-μέλη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (ΟΟΣΑ) υπέγραψαν στα πλαίσια του Οργανισμού αυτού την **Διεθνή Συμφωνία για την Ενέργεια**. Οι κυριότε-

²² <http://www.opec.org/aboutus/history/history.htm>

²³ DESTA M.-G., The OPEC, the WTO and Regional Trade Agreements, *Journal of World Trade* 37(3), 2003, σελ. 529 επ.

²⁴ DESTA M.-G., ό.π., υποσημ. 23, σελ. 531 επ.

²⁵ ΑΙΔΕΛΟΠΙΕ, Κ/ΜΑΚΥΧ, Ζ, ό.π., υποσημ. 18, σελ. 228.

²⁶ Πρβλ. GREEN M., The Evolution of North-South relations in the light of oil crisis, σε BAUW/FRANGAKIS/ PAPAYANNIDES, *Energy options in a changing world: A European Perspective*, 1999, σελ. 78.

ροι στόχοι της Συμφωνίας αυτής, ήταν α) η εξασφάλιση αποθεμάτων πετρελαίου σε περίπτωση κρίσεως, β) η θέση σε λειτουργία μακροπρόθεσμου προγράμματος για τη μείωση της εξαρτήσεως από τις εισαγωγές πετρελαίου και γ) η προώθηση σχέσεων συνεργασίας μεταξύ παραγωγών και καταναλωτριών χωρών²⁷.

Ταυτοχρόνως δημιουργήθηκε, από το Συμβούλιο του ΟΟΣΑ ο **Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας** (International Energy Agency - IEA), στον οποίο συμμετέχουν 28 κράτη και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως παρατηρητής, με σκοπό να συντονίζει αφ' ενός τις θέσεις των κρατών της Ε.Ε. και αφ' ετέρου τις δραστηριότητες του Δ.Ο.Ε. με εκείνες της Ε.Ε.²⁸. Οι κυριότεροι στόχοι και σκοποί του Δ.Ο.Ε. είναι: α) η δημιουργία ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος συνεργασίας για την εξοικονόμηση της ενέργειας καθώς και την ανάπτυξη νέων ενεργειακών πηγών, β) η βελτίωση του συστήματος πληροφοριών για τις αγορές πετρελαίου και φυσικού αερίου, γ) η θέση σε λειτουργία ενός κέντρου στατιστικών στοιχείων για την ενέργεια και δ) η δημιουργία ενός μηχανισμού περιορισμού της ζήτησεως και κατανομής των πετρελαϊκών πόρων σε περίπτωση που υπάρξουν δυσχέρειες στον ανεφοδιασμό²⁹.

Οι πετρελαϊκές κρίσεις δημιούργησαν ή επέτειναν ένα κλίμα ανασφάλειας στις χώρες εισαγωγείς πετρελαίου, και ιδίως στις χώρες της Δ. Ευρώπης. Έτσι επετάθη η ανάγκη για ένα συνεπές και σταθερό σύστημα εμπορικών και εξωτερικών σχέσεων, ικανό να εγγυηθεί την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού των κρατών αυτών³⁰. Σημειωτέον ότι μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι την κατάρρευση του κομμουνισμού (1947-1989), η ΕΣΣΔ, λόγω του ψυχρού πολέμου, δεν αποτελούσε για τις χώρες της Δυτ. Ευρώπης πραγματική εναλλακτική λύση για την εξασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού τους (υπήρχαν περιορισμένες μόνο συναλλαγές)³¹. Η πτώση του κομμουνισμού στην Σοβιετική Ένωση και στον λοιπό ανατολικό συνασπισμό το 1989/1990 είχε ένα διπλό αποτέλεσμα. Από την μία οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης βρέθηκαν στην ίδια θέση με αυτές της Δυτικής Ευρώπης, αφού έπρεπε να εξασφαλίσουν εκ του μηδενός τον ενεργειακό τους εφοδιασμό, τον οποίο μέχρι τότε τους εγγυάτο η Σοβιετική Ένωση στο πλαίσιο της COMECON. Από την άλλη, σε μερικά από τα διάδοχα κράτη της πρώην Σοβιετικής Ενώσεως, τη Ρωσική Ομοσπονδία, το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν, το Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν και το Κιργιστάν, ανεκαλύφθησαν από τα μεγαλύτερα παγκόσμια αποθέματα πετρελαίου ή φυσικού αερίου³². Επομένως τα κράτη αυτά είχαν και έχουν συμφέρον στην αξιοποίηση των φυ-

²⁷ http://europedia.moussis.eu/books/Book_2/6/19/01/02

²⁸ <http://www.iea.org/about>, βλ. και ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 382 επ.

²⁹ ΑΙΔΕΛΟΠΗ Κ./ΜΑΚΥΧ Ζ., ό.π., υποσημ. 18, σελ. 234 επ.

³⁰ http://europedia.moussis.eu/books/Book_2/6/19/01/01

³¹ Πρβλ. και ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 401, 403-404.

³² ΦΙΛΗΣ Κ., Οι χώρες κλειδιά στην ενεργειακή σκακιέρα, Απογευματινή της Κυριακής, 29 Ιανουαρίου 2006, σελ. 38, LOCATELLI, C., ό.π., υποσημ. 6, σελ. 267 επ.

σικών τους πόρων, προς τούτο όμως είχαν ανάγκη από κεφάλαια και τεχνολογία, τα οποία διέθεταν τα κράτη της Δυτ. Ευρώπης και ιδίως αυτά της ΕΚ³³. Με άλλα λόγια υπήρχε συμφέρον και από τις δύο πλευρές για συνεργασία. Η ευόδωση μιας τέτοιας συνεργασίας θα είχε ειδικώς για τις χώρες της ΕΚ ως αποτέλεσμα την μερική απεξάρτησή τους από τις χώρες του ΟΡΕC, δηλ. την διαφοροποίηση πηγών και την ασφάλεια του ενεργειακού τους εφοδιασμού για προβλέψιμο χρόνο.

IV. Συνεργασία αντί για αντιπαράθεση: ο Ευρωπαϊκός Χάρτης Ενέργειας και η Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας

1) Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης Ενέργειας

Έτσι η αλλαγή του πολιτικού και οικονομικού συστήματος στις χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού και το εξ αυτής τέλος του ψυχρού πολέμου προσέφερε μια μοναδική ευκαιρία για αμοιβαία επικερδή συνεργασία στον τομέα της ενέργειας³⁴.

Η αρχή έγινε τον Ιούνιο του 1991 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δουβλίνου, ύστερα από πρωτοβουλία του τότε προεδρεύοντος Ολλανδού Πρωθυπουργού Ruud Lubbers, ο οποίος πρότεινε την θέσπιση συνεργασίας στον τομέα της ενέργειας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των κρατών της αψ' ενός³⁵ και των κρατών της πρώην Σοβιετικής Ενώσεως αψ' ετέρου, προκειμένου να ενισχυθεί η οικονομική ανόρθωση των τελευταίων και να βελτιωθεί η ασφάλεια εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να μελετήσει τις δυνατότητες υλοποίησης μιας τέτοιας συνεργασίας και να υποβάλει προτάσεις. Η Επιτροπή πρότεινε την υιοθέτηση ενός «Ευρωπαϊκού Χάρτη Ενέργειας». Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα κάλεσε τις υπόλοιπες χώρες της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης, τις χώρες

³³ Τούτο ισχύει και για την πυρηνική ενέργεια, τα εργοστάσια της οποίας ήσαν, όπως έδειξε το ατύχημα στο Τσερνόμπιλ της Ουκρανίας το 1986, εν πολλοίς πεπαλαιωμένα.

³⁴ Πρβλ. ENERGY CHARTER SECRETARIAT 2004, *The Energy Charter Treaty and Related Documents*, σελ. 13 (An Introduction to the Energy Charter Treaty), <http://www.encharter.org/index.php?id=7> (στο εξής ENERGY CHARTER SECRETARIAT, *The Energy Charter Treaty*). Το κείμενο υπό τον τίτλο «An Introduction to the Energy Charter Treaty», στο οποίο παραπέμπουμε, δεν αποτελεί κείμενο, το οποίο υιοθετήθηκε από τα συμβαλλόμενα μέρη της Συνθήκης για τον Χάρτη Ενέργειας, αλλά προέρχεται από την Γραμματεία της Διασκεψέως του Ευρωπαϊκού Χάρτη Ενέργειας, η οποία (Γραμματεία) είναι επίσημο όργανο του Διεθνούς αυτού Οργανισμού, ο οποίος ιδρύθηκε από την Συνθήκη του Χάρτη Ενέργειας το 1994 (λεπτομέρειες κατωτέρω).

³⁵ Από νομικής πλευράς ορθότερο είναι να ομιλούμε για τις τρεις «Ευρωπαϊκές Κοινότητες» (ΕΟΚ, ΕΚΑΧ, ΕΚΑΕ), πλην όμως στην πολιτική και δημοσιογραφική γλώσσα επικράτησε ο όρος «η Ευρωπαϊκή Κοινότητα», και μάλιστα μέχρι το 2007, όπου αντικατεστάθη από τον όρο «Ευρωπαϊκή Ένωση», τον οποίο εισήγαγε η Συνθήκη της Λισσαβώνας. Η τελευταία ετέθη σε ισχύ την 1.12.2009.

Ο ΕΧΕ αποτελείται από τέσσερις τίτλους⁴³. Ο πρώτος ορίζει τους στόχους και τις αρχές της συνεργασίας στον τομέα της ενέργειας («objectives»), ο δεύτερος τα συγκεκριμένα μέσα, με τα οποία θα υλοποιηθούν οι στόχοι αυτοί («implementation»), ο τρίτος εισάγει ειδικές ρυθμίσεις προς διευκόλυνση των κρατών με «οικονομία υπό μετάβαση», δηλ. των πρώην κομμουνιστικών κρατών («specific agreements»), και ο τέταρτος περιέχει τις τελικές διατάξεις. Οι σημαντικότερες συμφωνίες περιέχονται στους δύο πρώτους τίτλους. Ειδικότερα:

Στον πρώτο τίτλο ο ΕΧΕ ορίζει τέσσερις ανώτατους στόχους, ήτοι την ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού (των καταναλωτριών χωρών), την επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού βαθμού αποδοτικότητας της παραγωγής, επεξεργασίας, μεταφοράς και διανομής ενέργειας, την ενίσχυση της ασφάλειας των τεχνικών εγκαταστάσεων και των δικτύων και την ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε από οικονομικής πλευράς ανεκτή βάση.

Προς επίτευξη των στόχων αυτών, ο ίδιος τίτλος, εκκινώντας από την αρχή περί εθνικής κυριαρχίας και κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων, την οποία επιβεβαιώνει, ορίζει δύο επί μέρους στόχους, την δημιουργία μιας (αποδοτικής) αγοράς ενέργειας στην ευρωπαϊκή ήπειρο και μια καλλίτερη λειτουργία της παγκόσμιας αγοράς ενέργειας, στόχοι, οι οποίοι θα στηριχθούν στις αρχές της ίσης μεταχειρίσεως, της διαμορφώσεως των τιμών με κριτήρια ελεύθερης αγοράς και της λήψεως υπ' όψη των ζητημάτων προστασίας του περιβάλλοντος.

Προς επίτευξη όλων των ανωτέρω στόχων, αρχικών και ενδιάμεσων, ο ΕΧΕ ορίζει τρεις τομείς δράσεως (fields): α) την ανάπτυξη του εμπορίου, σε αρμονία με τις αρχές της GATT, β) την διακρατική συνεργασία σε ορισμένους (άλλους) τομείς, και γ) την ενεργειακή αποδοτικότητα και την προστασία του περιβάλλοντος.

Ως προς την ανάπτυξη του εμπορίου, ο ΕΧΕ ορίζει ως μέσα (means), με τα οποία αυτή θα επιτευχθεί, κυρίως α) την πρόσβαση στις πηγές ενέργειας και την ανάπτυξή τους, β) την πρόσβαση σε σύγχρονη τεχνολογία προς εκμετάλλευση των πηγών ενέργειας, γ) τον εκσυγχρονισμό των πάσης φύσεως εγκαταστάσεων, δ) την πρόσβαση στην αγορά κεφαλαίων, ε) την ανάπτυξη ανοικτής και ανταγωνιστικής αγοράς για ενεργειακές πρώτες ύλες, προϊόντα, εξοπλισμό και υπηρεσίες σχετικές με την ενέργεια, καθώς και άρση όλων των πάσης φύσεως εμποδίων στο ελεύθερο εμπόριο εμπορευμάτων και υπηρεσιών, στ) την ανάπτυξη των δικτύων μεταφοράς, με σκοπό και την διευκόλυνση της διαμετακομίσεως (transit).

Ως προς την διακρατική συνεργασία, ο ΕΧΕ ορίζει ότι η συνεργασία αυτή θα πρέπει να αφορά α) την ενεργειακή πολιτική, β) τον συντονισμό και, όπου αυτό είναι απαραίτητο, την εναρμόνιση των διατάξεων περί τεχνικής ασφάλειας

⁴³ Βλ. και ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 409 επ.

λειας των εγκαταστάσεων, και γ) την δημιουργία σταθερού και διαφανούς νομικού πλαισίου για την ανάπτυξη των ενεργειακών πηγών.

Τέλος, ως προς την ενεργειακή αποδοτικότητα και την προστασία του περιβάλλοντος, ο ΕΧΕ υπογραμμίζει την ανάγκη α) για προώθηση ενός τέτοιου ενεργειακού μείγματος, ώστε να μειωθούν όσο γίνεται οι αρνητικές επιδράσεις επί του περιβάλλοντος, και β) για επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου τεχνικής ασφάλειας στις πυρηνικές εγκαταστάσεις.

Στον δεύτερο τίτλο, στον οποίο εν μέρει περιέχονται επαναλήψεις των όσων διαλαμβάνει ο πρώτος τίτλος, εξειδικεύονται τα μέτρα, με τα οποία θα υλοποιηθούν οι στόχοι του πρώτου τίτλου. Από τα μέτρα αυτά είναι σκόπιμο να γίνει ειδική αναφορά στα εξής τέσσερα: α) στην διαμετακόμιση (transit), η οποία θα διευκολυνθεί με την ανάπτυξη διεθνών δικτύων μεταφοράς ενέργειας και την διασύνδεσή τους (ανάπτυξη αγωγών για την μεταφορά φυσικού αερίου και δικτύων για την μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας), β) στην σύναψη μακροχρόνιων εμπορικών συμφωνιών προμήθειας ενέργειας⁴⁴, γ) στα μέτρα που θα ληφθούν σε εθνικό επίπεδο για την προστασία των επενδύσεων, η οποία πρέπει να είναι σύμφωνη προς τις υπάρχουσες ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου (έμμεση αναφορά στη Συμφωνία TRIMs, η οποία ισχύει εντός του ΠΟΕ)⁴⁵, και δ) στην ανάπτυξη κοινών κανόνων ασφάλειας των τεχνικών εγκαταστάσεων ή στην αμοιβαία αναγνώριση αυτών των κανόνων⁴⁶.

2) Η Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας

α) Γενικά

Σε υλοποίηση των πολιτικών αποφάσεων του ΕΧΕ, τα συμβαλλόμενα μέρη άρχισαν εντός του 1992 διαπραγματεύσεις για την δημιουργία ενός δεσμευτικού διεθνούς νομικού πλαισίου συνεργασίας για την ενέργεια, οι οποίες στις 17 Δεκεμβρίου 1994 κατέληξαν στην υπογραφή, στην Λισσαβόνα, της «Τελικής Πράξεως της Διασκέψεως του Ευρωπαϊκού Χάρτη Ενέργειας» (Final Act of the European Energy Charter Conference). Συνημμένα στην Τελική Πράξη της Διασκέψεως είναι η «Συνθήκη του Χάρτη Ενέργειας» («The Energy Charter Treaty»), ως Παράρτημα 1, οι «Αποφάσεις της Διασκέψεως», ως Παράρτημα 2, και το «Πρωτόκολλο του Χάρτη Ενέργειας αναφορικά με την ενεργειακή α-

⁴⁴ Με την πρόταση για διασύνδεση των δικτύων σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, ο ΕΧΕ διεμόρφωσε ένα σχεδιασμό, τον οποίο η ΕΕ υιοθέτησε λίγο αργότερα με την Συνθήκη του Μάαστριχτ (άρθρα 154-156 ΣυνθΕΚ περί Διευρωπαϊκών Δικτύων). Αντίθετα, η πρόταση για μακροχρόνιες εμπορικές συμφωνίες, προς τον σκοπό της εξασφάλισης του εφοδιασμού, φαίνεται ότι σε επίπεδο ΕΕ δεν έχει μόνο υποστηρικτές. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή βλέπει σε τέτοιες συμβάσεις δυνατούς περιορισμούς του ανταγωνισμού.

⁴⁵ Βλ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. /ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., ό.π., υποσημ. 20, σελ. 127 επ., 137 επ.

⁴⁶ Πρβλ. και KARL J., The Energy Charters Treaty/A reader's Guide, ECT Secretariat, Brussels, 2002, σελ. 8.

ποδοτικότητα και σχετικά περιβαλλοντικά ζητήματα», ως Παράρτημα 3 της Τελικής Πράξεως⁴⁷. Από την ημερομηνία αυτή και μέχρι 16 Ιουνίου 1995 η Τελική Πράξη (και επομένως και τα συνημμένα της) έμεινε ανοικτή προς υπογραφή. Μετά την πάροδο του χρονικού αυτού διαστήματος είχε υπογραφεί από 49 κράτη και τις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (ΕΚ, ΕΚΑΧ, ΕΚΑΕ). Η Συνθήκη και τα υπόλοιπα νομικά κείμενα τέθηκαν σε ισχύ στις 16 Απριλίου 1998⁴⁸.

Σήμερα στη Συνθήκη του Χάρτη Ενέργειας (στο εξής η Συνθήκη) συμμετέχουν 51 κράτη και οι ΕΚ/ΕΕ και ΕΚΑΕ⁴⁹. Για λόγους πρακτικούς θα αναφερόμαστε σε 51 κράτη και την ΕΕ. Τα κράτη αυτά είναι τα 27 κράτη-μέλη που αποτελούν την ΕΕ και επί πλέον τα εξής: Αλβανία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Γεωργία, Ελβετία, Κροατία, Ιαπωνία, Καζακστάν, Κιργιστάν, Λιχτενστάιν, Μολδαβία, Μογγολία, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, Ουκρανία, Ουζμπεκιστάν, Τατζικιστάν, Τουρκία, Τουρκμενιστάν, καθώς επίσης και Αυστραλία, Ισλανδία, Λευκορωσία, Νορβηγία και Ρωσική Ομοσπονδία, οι οποίες έχουν υπογράψει τη Συνθήκη, αλλά δεν έχουν ολοκληρώσει τη διαδικασία επικυρώσεώς της⁵⁰.

Εκτός από τα κράτη, τα οποία υπέγραψαν την Συνθήκη, υπάρχουν και τα λεγόμενα κράτη παρατηρητές (observers) της Συνθήκης. Τα κράτη αυτά δεν έχουν μεν υπογράψει τη Συνθήκη, δικαιούνται όμως να συμμετέχουν στις εργασίες των διασκέψεων που λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια του βήματος πολιτικού διαλόγου «Ευρωπαϊκός Χάρτης Ενέργειας», βεβαίως χωρίς ψήφο. Τα κράτη αυτά είναι: Αφγανιστάν, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Ινδονησία, Ιορδανία, Καναδάς, Πακιστάν και Σερβία (κράτη, τα οποία υπέγραψαν την διακήρυξη του ΕΧΕ του 1991, όχι όμως και τη Συνθήκη), καθώς και Αίγυπτος, Αλγερία, Βενεζουέλα, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Ιράν, Κατάρ, Κίνα, Κορέα, Κουβέιτ, Μαρόκο, Μπαχρέιν, Νιγηρία, Ομάν, Παλαιστινιακή Αρχή, Σαουδική Αραβία και Τυνησία. Εκτός από τα κράτη αυτά, καθεστώς παρατηρητή στη Συνθήκη έχουν και πολλοί διεθνείς οργανισμοί, οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, η Παγκόσμια Τράπεζα, ο

⁴⁷ Βλ. τα κείμενα αυτά, σε ENERGY CHARTER SECRETARIAT, *The Energy Charter Treaty*, σελ. 21-35, 37-131, 133-137, 139-156 αντίστοιχα, <http://www.encharter.org/index.php?id=7>, Πρβλ. επίσης KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 8.

⁴⁸ Βλ. και BAMBERGER C./LINEHAN J./WÄLDE T., ό.π., υποσημ. 36, σελ. 3.

⁴⁹ Πριν από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβόνας (1-12-2009) αναφερόμασταν σε Ευρωπαϊκές Κοινότητες ή Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ), μετά την 1-12-2009 σε Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και ΕΚΑΕ, διότι σε αντίθεση με την ΕΚ, η ΕΚΑΕ δεν απερροφήθη από το νέο νομικό πρόσωπο ΕΕ (η ΣυνθΕΚΑΧ έληξε τον Ιούνιο 2002).

⁵⁰ ENERGY CHARTER SECRETARIAT, *The Energy Charter Treaty*, σελ. 223, <http://www.encharter.org/index.php?id=61>. Ειδικώς για την Ρωσική Ομοσπονδία βλ. κατωτέρω.

Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως και η Διεθνής Υπηρεσία Ενέργειας⁵¹.

Απ' αυτή την απarıθμηση καθίσταται σαφές ότι, αν και η διεθνής αυτή Συνθήκη ξεκίνησε ως μία Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία, έχοντας τις ρίζες της στον ΕΧΕ του 1991, εξελίσσεται σε ένα, αν όχι παγκόσμιο, πάντως σημαντικό περιφερειακό όργανο για ενεργειακή συνεργασία, πέρα από τα σύνορα μιας ηπείρου. Αυτός είναι και ο λόγος, για τον οποίο ο τίτλος της Συνθήκης δεν περιέχει το επίθετο «Ευρωπαϊκός»⁵². Εξ άλλου, στη Συνθήκη συμμετέχουν, είτε ως κράτη-μέλη, είτε ως κράτη-παρατηρητές, η πλειοψηφία των κρατών που παράγουν και εξαγωγή ενέργεια οποιασδήποτε μορφής (κυρίως πετρέλαιο, φυσικό αέριο και άνθρακα), αλλά και των κρατών εκείνων που εισάγουν και καταναλίσκουν τις μεγαλύτερες ποσότητες ενέργειας⁵³. Η νομική δεσμευτικότητα της Συνθήκης, καθώς και η λεγόμενη «διαδικασία του Χάρτη», δηλ. η θεσμοθετημένη δημιουργία βήματος διαρκούς διαλόγου μεταξύ του συνόλου σχεδόν των κρατών παραγωγών και σημαντικών κρατών καταναλωτών ενέργειας⁵⁴, είναι τα δύο μεγάλα επιτεύγματα, πολιτικής και νομικής φύσεως, της κοινής βουλήσεως των συμβληθέντων μερών. Για το μέλλον, η Συνθήκη μπορεί να αποτελέσει πρότυπο για δημιουργία Συνθήκης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Σημειώτέον πάντως ότι στις 19 Αυγούστου 2009 η Ρωσία, η οποία μέχρι τότε δεν είχε κυρώσει την Συνθήκη, αλλά την εφήρμοζε προσωρινά (βάσει του άρθρου 45), κατέθεσε στον θεματοφύλακα της Συνθήκης (Κυβέρνηση της Πορτογαλίας) δήλωση περί λήξεως της προσωρινής εφαρμογής της Συνθήκης 60 ημέρες αργότερα (άρθρο 45 παράγρ. 3). Πιθανόν να πρόκειται για μέσον πίεσεως, με σκοπό την αναθεώρηση ορισμένων διατάξεων της Συνθήκης. Εντός του Δεκεμβρίου 2009 διεφάνη ότι υπάρχει πολιτική βούληση και από τις δύο πλευρές για διαπραγματεύσεις επί του ανακύψαντος ζητήματος. Ενδεχόμενη αποχώρηση πάντως της Ρωσίας από την Συνθήκη θα αποτελούσε πλήγμα για την συνεργασία στην περιοχή της Ευρασίας. Γι' αυτό επιβάλλεται η καταβολή κάθε προσπάθειας, ώστε να ευρεθεί μία νέα ισορροπία στις σχέσεις των κρατών της ηπείρου μας με τον σημαντικότερο αυτόν παγκόσμιο «παίκτη» του ενεργειακού κλάδου.

β) Η δομή και ο βασικός σκοπός της Συνθήκης

Η Συνθήκη αποτελείται από οκτώ μέρη, τα οποία περιλαμβάνουν συνολικά 50 άρθρα. Επίσης περιέχει 14 Παραρτήματα. Τα σημαντικότερα ζητήματα,

⁵¹ Ο.Π.

⁵² Βλ. και KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ.11.

⁵³ Βλ. και ANDREWS-SPEED PH., The ECT and International petroleum politics, The Centre for Energy, Petroleum and Mineral Law Policy Journal, Volume 3- Article 6, 1998, σελ. 3 επ.

⁵⁴ ENERGY CHARTER SECRETARIAT, The Energy Charter Treaty, An Introduction to the Energy Charter Treaty, σελ. 13, 18 αντίστοιχα, <http://www.encharter.org/index.php?id=7>.

τα οποία ρυθμίζει η Συνθήκη είναι η προστασία των επενδύσεων (από μη εμπορικούς κινδύνους), η απελευθέρωση του εμπορίου των ενεργειακών προϊόντων (επί τη βάση των κανόνων του ΠΟΕ/GATT), η ελεύθερη πρόσβαση στην τεχνολογία, η ελεύθερη πρόσβαση στην χρηματοδότηση, ο ανταγωνισμός (συμπεριλαμβανομένων διατάξεων περί κρατικών επιχειρήσεων και συνεργασίας μεταξύ των αρμοδίων αρχών), η ελευθερία της διαμετακομίσεως ενεργειακών υλικών, ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος, και τέλος η διαδικασία επιλύσεως των διεθνών διαφορών, οι οποίες προκύπτουν από τα παραπάνω ζητήματα. Στα Παραρτήματα ρυθμίζονται ζητήματα, τα οποία έχουν άμεση σχέση με τη Συνθήκη, όπως για παράδειγμα ποια προϊόντα και υλικά θεωρούνται ενεργειακά⁵⁵, θεσπίζονται εξαιρέσεις κρατών-μερών από συγκεκριμένες διατάξεις της Συνθήκης⁵⁶ και διατυπώνονται συμπληρωματικές ρυθμίσεις και επιφυλάξεις ως προς ορισμένα άρθρα της Συνθήκης⁵⁷. Με τον τρόπο αυτόν η Συνθήκη ερρύθμισε πράγματι τα ζητήματα, τα οποία είχε προηγουμένως ορίσει ο ΕΧΕ.

Σύμφωνα με την ίδια την Συνθήκη, υπέρτατος σκοπός της είναι η δημιουργία ενός νομικού πλαισίου, προκειμένου να προαχθεί μία μακροπρόθεσμη συνεργασία στον ενεργειακό τομέα, βασισμένη σε συμπληρωματικά συμφέροντα και αμοιβαία οφέλη, επί τη βάση των στόχων και των αρχών της ίδιας της Συνθήκης (άρθρο 2). Ο θεμελιώδης σκοπός της δηλαδή είναι η υιοθέτηση ενός συνόλου δεσμευτικών για τα συμβαλλόμενα κράτη κανόνων δικαίου, οι οποίοι θα δημιουργούν ένα ισορροπημένο (λόγω αμοιβαίου οφέλους) και αποτελεσματικό πλαίσιο διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της ενέργειας (αποτελεσματικό, διότι είναι νομικά δεσμευτικό και προβλέπει και μηχανισμό επιλύσεως των διαφορών). Το νομικό αυτό πλαίσιο έχει χαρακτηριστεί, δικαίως, ως μοναδικό σε επίπεδο διεθνούς δικαίου⁵⁸. Οι αρχές, στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 2 της Συνθήκης, είναι, όπως προκύπτει από τις επί μέρους διατάξεις της Συνθήκης, η αρχή της κρατικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων, η αρχή των ανοικτών αγορών (ελεύθερη πρόσβαση των επιχειρήσεων, ανταγωνισμός

⁵⁵ Παράρτημα 1 της Συνθήκης. Σύμφωνα με τον πίνακα υπό τον τίτλο "An inclusive list of energy materials and products", ως «ενεργειακά υλικά και προϊόντα» ορίζονται τρεις πηγές ενέργειας και τα αντίστοιχα προϊόντα, τα οποία χρησιμοποιούνται στην παραγωγή ενέργειας, και ειδικότερα: α) πυρηνική ενέργεια (παραγόμενη από ουράνιο, θόριο, εμπλουτισμένο ουράνιο και πλουτόνιο, βαρύ ύδωρ κλπ), β) ο άνθρακας, το φυσικό αέριο, το πετρέλαιο, τα προϊόντα πετρελαίου και η ηλεκτρική ενέργεια (η αντίστοιχη ενέργεια παράγεται από διάφορα είδη άνθρακα, από λιγνίτη, πίσσα, πετρέλαιο, αέρια πετρελαίου, υγρό φυσικό αέριο, υγρό προπάνιο, φυσικό αέριο, ηλεκτρική ενέργεια κλπ), γ) άλλα είδη ενέργειας, στα οποία η αντίστοιχη ενέργεια παράγεται από κάρβουνο και καύσιμο ξυλείας (charcoal, fuel wood). Η ηλεκτρική ενέργεια δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ενεργειακή πρώτη ύλη, και γι' αυτό ίσως θα έπρεπε να αποτελεί χωριστή κατηγορία.

⁵⁶ Παραρτήματα 6, 7 και 13 της Συνθήκης.

⁵⁷ Παραρτήματα 8, 9 και 11 της Συνθήκης.

⁵⁸ ENERGY CHARTER SECRETARIAT, *The Energy Charter Treaty, An Introduction to the Energy Charter Treaty*, σελ. 13, <http://www.encharter.org/index.php?id=7>

και απελευθέρωση του εμπορίου των ενεργειακών προϊόντων) και η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως των επιχειρήσεων. Και κατ' αυτό το σημείο η Συνθήκη ακολούθησε κατά βάση τις πολιτικές επιταγές του ΕΧΕ.

Προς επίτευξη όλων των στόχων της Συνθήκης, αυτή, τέλος, προβλέπει και την παροχή βοήθειας από τις χώρες της Δυτ. Ευρώπης στις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ («χώρες με μεταβατική οικονομία») για την ανάπτυξη δικής τους ενεργειακής στρατηγικής, για τη δημιουργία ενός κατάλληλου νομικού πλαισίου για την ενέργεια και για τη βελτίωση και εκσυγχρονισμό των ενεργειακών βιομηχανιών τους⁵⁹.

γ) Οι βασικές ρυθμίσεις της Συνθήκης⁶⁰

α) Προώθηση και προστασία των επενδύσεων

αα) Έννοια επενδύσεως

Οι επενδύσεις ρυθμίζονται στο ΙΙΙ Μέρος της Συνθήκης και συγκεκριμένα στα άρθρα 10 - 17. Ως επένδυση σύμφωνα με τη Συνθήκη νοείται κάθε είδους περιουσιακό στοιχείο (asset), το οποίο κατέχει ή ελέγχει άμεσα ή έμμεσα ένας επενδυτής και το οποίο περιλαμβάνει: α) υλικά και άυλα, κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία (property) και περιουσιακά δικαιώματα (property rights), όπως δικαιώματα εκ της μισθώσεως, υποθήκης και ενεχύρου, β) εταιρεία ή επιχείρηση (εννοείται ατομική επιχείρηση ή κοινοπραξία χωρίς νομική προσωπικότητα) ή μετοχές ή άλλης μορφής συμμετοχή σε αυτές, ή (ενοχικές) απαιτήσεις κατά εταιρείας ή άλλης επιχείρησης, γ) χρηματικές απαιτήσεις ή άλλες απαιτήσεις, οι οποίες αφορούν επένδυση και έχουν οικονομική αξία, δ) δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, ε) εισοδήματα (returns), δηλ. εισοδήματα από επένδυση στον τομέα της ενέργειας, στ) οποιοδήποτε δικαίωμα εκ του νόμου ή εκ συμβάσεως ή επί τη βάσει άδειας (licence and permit) προς ανάληψη οικονομικής δραστηριότητας στον τομέα της ενέργειας (άρθρο 1: «ορισμοί», αριθμός 6)⁶¹.

Οι ρυθμίσεις της Συνθήκης βασίσθηκαν στο περιεχόμενο των διμερών συμφωνιών επενδύσεων (Bilateral Trade Agreements - BITs), όπως αυτές εξελίχθηκαν το τελευταίο ήμισυ του προηγούμενου αιώνα⁶².

ββ) Προώθηση και προστασία των επενδύσεων

Οι επενδύσεις αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της Συνθήκης και οι σχετικές ρυθμίσεις αποβλέπουν στην προώθηση και προστασία αυτών στα κράτη -

⁵⁹ Πρβλ και KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 9 επ.

⁶⁰ Πρβλ. και ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., ό.π., υποσημ. 5, σελ. 411 επ, 413 επ.

⁶¹ Κατά τα λοιπά βλ. ορισμούς για τις έννοιες «επενδυτής (investor)», «οικονομική δραστηριότητα στον τομέα της ενέργειας (economic activity in the energy sector)», «πνευματική ιδιοκτησία (intellectual property)», «εισοδήματα από επένδυση (returns)» σε άρθρο 1, αριθμοί (7), (5), (12), (9) αντίστοιχα.

⁶² KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 19 επ.

μέρη, καθώς και στην ίση μεταχείρισή τους. Το άρθρο 10 της Συνθήκης αποτελεί τη σημαντικότερη διάταξη για την υλοποίηση του στόχου αυτού.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 10, παράγραφος 1, κάθε συμβαλλόμενο μέρος ενθαρρύνει και δημιουργεί σταθερούς, δίκαιους, ευνοϊκούς και διαφανείς όρους (conditions) για την διενέργεια επενδύσεων στην επικράτειά του από επενδυτές άλλων συμβαλλομένων μερών. Οι όροι αυτοί οφείλουν να περιλαμβάνουν και την υποχρέωση παροχής προς τους επενδυτές μιας δίκαιης μεταχείρισεως (fair and equitable treatment), το δε κράτος υποδοχής δεν θα βλάπτει με μη εύλογα μέτρα ή μέτρα εισάγοντα διακρίσεις την επένδυση, συμπεριλαμβανομένης και της διαχείρισεως, διατηρήσεως, χρήσεως, εκμεταλλεύσεως ή διαθέσεως αυτής. Η μεταχείριση των επενδύσεων σε καμμία περίπτωση δεν θα είναι λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν που απαιτεί το διεθνές δίκαιο. Με τον τρόπο αυτόν η Συνθήκη παραπέμπει ουσιαστικά στο καθεστώς προστασίας των επενδύσεων υπό τον ΠΟΕ (Σύμβαση TRIMs⁶³). Εξ άλλου σύμφωνα με την ίδια διάταξη, κάθε συμβαλλόμενο μέρος τηρεί τις υποχρεώσεις, τις οποίες έχει αναλάβει έναντι μιας επενδύσεως ή ενός επενδυτή άλλου συμβαλλόμενου μέρους. Η τελευταία αυτή υποχρέωση σημαίνει ότι μία κυβέρνηση δεν δικαιούται να επικαλεσθεί λόγους μη συμφωνηθέντες για να ανακαλέσει μια συμφωνία ή να εξαναγκάσει ένα επενδυτή σε επαναδιαπραγμάτευση⁶⁴. Μ' αυτό τον τρόπο υπάρχει η δέσμευση, ότι οι επενδύσεις από επενδυτές άλλων κρατών-μελών θα τυγχάνουν συνεχούς προστασίας και ασφάλειας στο κράτος υποδοχής, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τις πρόνοιες της Συνθήκης⁶⁵. Αυτό δεν αποκλείει την απαλλοτρίωση της επενδύσεως σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης, δηλ. έναντι αποζημιώσεως⁶⁶.

Το άρθρο 10 παράγραφοι 3 και 7 θεμελιώνει τις αρχές της εθνικής μεταχείρισεως (national treatment) και του μάλλον ευνοούμενου κράτους (most favored nation), αναλόγως με το ποια είναι πιο ευνοϊκή. Έτσι η Συνθήκη υποχρεώνει το κράτος υποδοχής να παρέχει στις επενδύσεις επενδυτών άλλου κράτους μέρους και στις σχετικές δραστηριότητές τους μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή προς αυτή που επιφυλάσσει, τόσο για τις επενδύσεις δικών του επενδυτών (αρχή εθνικής μεταχείρισεως), όσο και επενδυτών άλλων κρατών (αρχή μάλλον ευνοούμενου κράτους), αναλόγως με το ποια είναι πιο ευνοϊ-

⁶³ Για την σύμβαση TRIMs βλ. σε ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. /ΓΚΟΡΤΣΟ Χ., ό.π., υποσημ. 20, σελ. 127 επ.

⁶⁴ Πρβλ. ΚΟΝΟΠΛΥΑΝΙΚ Α./WÄLDE TH., Energy Charters Treaty and its role in International Energy, Journal of Energy & Natural Resources Law, Volume 24, No 4, 2006, σελ. 534 επ.

⁶⁵ Βλ. και KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 22.

⁶⁶ Επ' αυτού πλείονα αμέσως κατωτέρω υπό γγ).

κή⁶⁷. Τα κράτη μέρη δεν μπορούν να παρεκκλίνουν από τον κανόνα αυτόν για επενδύσεις που έχουν πραγματοποιηθεί⁶⁸.

γγ) Πολιτικοί κίνδυνοι για τις επενδύσεις

Στόχος της Συνθήκης είναι να μειωθούν στο ελάχιστο οι μη εμπορικοί κίνδυνοι, οι οποίοι συνδέονται με τις επενδύσεις στον ενεργειακό τομέα. Οι συνθήκες κίνδυνοι, από τους οποίους η Συνθήκη προστατεύει τις επενδύσεις, είναι οι πολιτικοί. Οι κίνδυνοι αυτοί, οι οποίοι δεν μπορούν να προβλεφθούν (non calculated risks), έχουν να κάνουν πρωτίστως με τη συμπεριφορά του ίδιου του κράτους υποδοχής της επενδύσεως έναντι της ξένης επενδύσεως. Ο ξένος επενδυτής βρίσκεται πράγματι συχνά εκτεθειμένος στον κίνδυνο της απρόβλεπτης, ίσως και αυθαίρετης, μεταγενέστερης συμπεριφοράς του κράτους υποδοχής έναντι του ίδιου και της επενδύσεώς του⁶⁹. Κατά δεύτερο λόγο έχουν να κάνουν με πολέμους, καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης, επαναστάσεις κλπ., γεγονότα που πολύ συχνά προκαλούν μεγάλες ζημιές (και) στις ξένες επενδύσεις, μέχρις πλήρους απώλειας της επενδύσεως. Ο βαθμός των πολιτικών κινδύνων στην χώρα υποδοχής επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την απόφαση αλλοδαπών ιδιωτών για το αν είναι σκόπιμο να κάνουν μία επένδυση ή όχι και τι ανταλλάγματα θα ζητήσουν. Όσο υψηλότερος είναι ο κίνδυνος που πρέπει να αναληφθεί, τόσο υψηλότερα είναι και τα ζητούμενα ανταλλάγματα. Αντίστροφα, όσο χαμηλότερος είναι ο κίνδυνος, τόσο περισσότερα κεφάλαια επενδύονται και αυξάνεται το δυναμικό εισόδημα του κράτους υποδοχής της επενδύσεως. Η Συνθήκη, με τη μείωση των πολιτικών κινδύνων επιδιώκει να αυξήσει την βεβαιότητα των επενδυτών και να συμβάλει στην αύξηση της ροής των διεθνών επενδύσεων προς τις χώρες που τις έχουν ανάγκη⁷⁰.

Ένας από τους σημαντικότερους κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσει ένας επενδυτής είναι αυτός της απαλλοτριώσεως της επενδύσεώς του στο κράτος υποδοχής. Προς τον σκοπόν αυτόν η Συνθήκη απαγορεύει την απαλλοτριώση, εκτός αν αυτή πραγματοποιείται για λόγους δημοσίου συμφέροντος, γίνεται άνευ διακρίσεων, τηρεί όλες τις νόμιμες διατυπώσεις και συνοδεύεται από την ταχύτατη (prompt) καταβολή κατάλληλης (adequate) και αποτελεσματικής (effective) αποζημιώσεως (άρθρο 13). Εξ άλλου η Συνθήκη προβλέπει την υποχρέωση του κράτους υποδοχής προς αποκατάσταση, αποζημίωση, αντισταθμιστική παροχή ή άλλη διευθέτηση ή παροχή πλέον ευνοϊκής μεταχείρισεως για τις επενδύσεις επενδυτή οποιουδήποτε συμβαλλόμενου μέρους, οι

⁶⁷ Βλ. και BAMBERGER C./LINEHAN J./WÄLDE T., ό.π., υποσημ. 36, σελ.6 επ. Για τις δύο αυτές αρχές στο πλαίσιο του ΠΟΕ βλ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ./ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., ό.π., υποσημ. 20, σελ. 130 επ., 132 επ.

⁶⁸ Βλ. όμως εξαιρέσεις της αρχής αυτής σε άρθρα 21 (φορολογία), 10 παράγρ. 8 (τεχνολογία) και 10 παράγρ. 10 (πνευματική ιδιοκτησία) της Συνθήκης.

⁶⁹ Πρβλ. και ΚΟΝΟΡΛΥΑΝΙΚ Α./WÄLDE TH., ό.π. υποσημ. 64, σελ. 533, ΓΚΛΑΒΙΝΗΣ Π., Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο, Αθήνα –Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 571 επ.

⁷⁰ The Energy Charters Treaty/A reader's Guide, ECT Secretariat, Brussels, 2002, σελ.19.

οποίες υφίστανται ζημία λόγω πολέμου ή άλλης ένοπλης συγκρούσεως, καταστάσεως εθνικής ανάγκης, ταραχών ή άλλων παρόμοιων γεγονότων (άρθρο 12).

Ένας επιπλέον κίνδυνος που μπορεί να προκύψει για τους επενδυτές, είναι να μην μπορέσουν να μεταφέρουν το εισόδημα από τις επενδύσεις τους εκτός της χώρας υποδοχής, λόγω του γεγονότος ότι η τελευταία έχει υψηλό πληθωρισμό, πολύ κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες ή ελάχιστα αποθέματα ξένου συναλλάγματος. Το άρθρο 14 της Συνθήκης εγγυάται την άμεση, σε ελευθέρως μετατρέψιμο νόμισμα και με την τρέχουσα τιμή συναλλάγματος μεταφορά αυτών των κεφαλαίων⁷¹.

δδ) Λοιπές ρυθμίσεις για τις επενδύσεις

Εκτός από τις παραπάνω προστατευτικές έναντι των πολιτικών κινδύνων διατάξεις, υπάρχουν και άλλες ρυθμίσεις, οι οποίες αποβλέπουν στην δημιουργία ευνοϊκού για επενδύσεις περιβάλλοντος. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 11 Συνθήκης τα συμβαλλόμενα μέρη θα εξετάζουν με πνεύμα καλής πίστεως αιτήματα των επενδυτών για παροχή άδειας προσωρινής παραμονής και εργασίας σε προσωπικό του επενδυτή (συμπεριλαμβανομένου και τεχνικού προσωπικού), απαραίτητου για την υλοποίηση της επενδύσεως. Εξ άλλου το συμβαλλόμενο κράτος, το οποίο για οποιοδήποτε λόγο αποζημιώνει επενδυτή υπήκοό του για ζημία της επενδύσεως στο κράτος υποδοχής, υποκαθίσταται στα δικαιώματα του ζημιωθέντος κατά του κράτους υποδοχής (άρθρο 15)⁷².

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 16, σε περίπτωση που δύο ή περισσότερα συμβαλλόμενα μέρη έχουν προσχωρήσει και σε κάποια άλλη Συνθήκη, η οποία επίσης αφορά διεθνείς επενδύσεις και προβλέπει και μηχανισμό επίλυσεως διαφορών από επενδύσεις, θα εφαρμοσθεί εκείνη η Συνθήκη, της οποίας οι διατάξεις είναι ευνοϊκότερες για τους επενδυτές.

β) Εμπόριο

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Συνθήκης, τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εργασθούν, ώστε να προαγάγουν την πρόσβαση, με εμπορικούς όρους, στις «διεθνείς αγορές», δηλ. στις αγορές των συμβαλλόμενων κρατών, και γενικά να δημιουργήσουν μία ανοικτή και ανταγωνιστική αγορά για τα ενεργειακά υλικά και προϊόντα. Προς τον σκοπό αυτόν η Συνθήκη προέβλεψε την εφαρμογή των κανόνων της πολυμερούς συμφωνίας της GATT για απελευθέρωση του εμπορίου (κατάργηση των ποσοτικών περιορισμών και σταδιακή μείωση των δασμών). Αυτό νομοτεχνικά επιτυγχάνεται στην Συνθήκη με δύο τρόπους. Για τις χώρες, οι οποίες είναι μέρη της GATT,

⁷¹ Βλ. και KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 24 επ.

⁷² Βλ. και BAMBERGER C., The ECT/a description of its provisions, IEA/OECD, 1994, σελ. 19 επ.

με την πρόβλεψη του άρθρου 4. Για τα μέρη, τα οποία δεν είναι μέρη της GATT, με την πρόβλεψη του άρθρου 29 παράγρ. (2) στοιχ. (α)⁷³.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 4 της Συνθήκης, δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση μεταξύ συμβαλλομένων μερών της Συνθήκης, τα οποία είναι συμβαλλόμενα μέρη στη GATT, από τις διατάξεις της GATT και των συναφών πράξεων, όπως αυτές εφαρμόζονται μεταξύ των εν λόγω συμβαλλομένων. Σύμφωνα με το άρθρο 29 παράγρ. (2), στοιχ. (α) Συνθήκης, το εμπόριο ενεργειακών υλικών και προϊόντων μεταξύ συμβαλλομένων κρατών της Συνθήκης, εκ των οποίων τουλάχιστον ένα δεν είναι μέλος της GATT, διέπεται από τους κανόνες της GATT 1947 και των λοιπών σχετικών Συμβάσεων που ίσχυαν την 1.3.1994, ως εάν όλα τα κράτη να ήταν συμβαλλόμενα μέρη της GATT 1947 και των λοιπών σχετικών Συμβάσεων⁷⁴.

Εξ άλλου, το άρθρο 5 της Συνθήκης εισάγει σε σχέση με τα επενδυτικά μέτρα στον τομέα του εμπορίου (Trade-Related Investment Measures – “TRIMs”) την ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται για όλα τα συμβαλλόμενα μέρη η εφαρμογή επενδυτικών μέτρων, τα οποία δεν είναι σύμφωνα με τις διατάξεις των Άρθρων III περί εθνικής μεταχειρίσεως και XI περί γενικής καταργήσεως των ποσοτικών περιορισμών της GATT. Με άλλα λόγια, το άρθρο 5 της Συνθήκης (και το Παράρτημα TRM) ουσιαστικά εισάγουν για το εμπόριο ενεργειακών υλικών, για όλα τα συμβαλλόμενα μέρη, δηλ. και για αυτά που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη της GATT, τις σχετικές ρυθμίσεις της Συμφωνίας TRIMs, η οποία έχει υιοθετηθεί στα πλαίσια του Π.Ο.Ε.⁷⁵

Τρία περίπου χρόνια μετά την ίδρυση του Π.Ο.Ε. (1^η Ιανουαρίου 1995), η Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας αναθεωρήθηκε, προκειμένου να προσαρμοσθεί στις νέες ρυθμίσεις του πολυμερούς εμπορικού συστήματος, οι οποίες υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του Γύρου της Ουρουγουάης (υιοθέτηση της GATT 1994 και λοιπών συμβάσεων). Στις 24 Απριλίου 1998, η Διεθνής Διάσκεψη των κρατών μερών του ΕΧΕ υιοθέτησε μία νέα Συνθήκη, την «**Τροποποίηση των σχετικών με το Εμπόριο Διατάξεων της Συνθήκης για τον Χάρτη Ενέργειας**». Με αυτήν αντικαταστάθηκε η υιοθέτηση των κανόνων της GATT του 1947 και των συναφών Συμβάσεων με αυτούς της GATT του 1994 και των συναφών Συμβάσεων, στο πλαίσιο πλέον του Π.Ο.Ε.⁷⁶. Από πλευράς ουσίας ση-

⁷³ Πρβλ. BAMBERGER C./LINEHAN J./WÄLDE T., ό.π. υποσημ. 36, σελ.14.

⁷⁴ Στην ρύθμιση αυτή υπάρχουν δύο εξαιρέσεις. Η πρώτη προβλέπεται στο Παράρτημα G. Αυτό εξαιρεί από την ρύθμιση του 29 παράγρ. (2), στοιχ. (α) συγκεκριμένα άρθρα και Παραρτήματα της GATT καθώς και κάποιων συναφών πράξεων. Η δεύτερη εξαίρεση προβλέπεται στο άρθρο 29 παράγρ. (2) στοιχ. (β).

⁷⁵ Βλ. δύο εξαιρέσεις σε άρθρο 5 παράγρ. 3 και άρθρο 5 παράγρ. 4 της Συνθήκης.

⁷⁶ Εξαιρέσεις προβλέπονται στο Παράρτημα W(A) της Τροποποιήσεως της Συνθήκης. Οι σημαντικότερες αφορούν τη Γενική Συμφωνία για τις Συναλλαγές στον Τομέα των Υπηρεσιών (GATS), τη Συμφωνία για τα Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας (TRIPs) και τις ρυθμίσεις σχετικά με επίλυση διαφορών, επειδή η Συνθήκη του Χάρτη Ενέργειας διαθέτει δικό της αντίστοιχο μηχανισμό.

μαντική είναι η τροποποίηση, σύμφωνα με την οποία το πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης θα εκτείνεται όχι μόνο στα ενεργειακά υλικά και προϊόντα, αλλά και στον ενεργειακό εξοπλισμό. Αυτή η ρύθμιση διασφαλίζει ότι οι επενδυτές θα έχουν πρόσβαση σε εξοπλισμό της επιλογής τους, με βάση τις αρχές της εθνικής μεταχειρίσεως και του μάλλον ευνοουμένου κράτους⁷⁷.

γ) Άλλες ρυθμίσεις της Συνθήκης

αα) Διαμετακόμιση

Το άρθρο 7 της Συνθήκης ρυθμίζει τη διαμετακόμιση ("transit"), δηλαδή την μεταφορά ενεργειακών προϊόντων από ένα κράτος σε άλλο δια μέσου ενός, τουλάχιστον, τρίτου κράτους. Η ρύθμιση αυτή, η οποία βασίσθηκε στο άρθρο V της GATT, υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη να διευκολύνουν τη διαμετακόμιση της ενέργειας, με βάση τις αρχές του μάλλον ευνοουμένου κράτους και της ελευθερίας της διαμετακομίσεως. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία σε ζητήματα ενεργειακής ασφάλειας των συμβαλλομένων μερών της Συνθήκης, καθώς τα ενεργειακά προϊόντα συνήθως μεταφέρονται δια μέσου του εδάφους πολλών κρατών μέχρι να φτάσουν από το κράτος παραγωγό στο κράτος καταναλωτή⁷⁸.

ββ) Μεταφορά τεχνολογίας

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 8, τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν για τη ενίσχυση της προσβάσεως στην ενεργειακή τεχνολογία και τη μεταφορά αυτής από τα κράτη που την διαθέτουν σε αυτά που επιθυμούν να την αποκτήσουν έναντι ανταλλάγματος, στα πλαίσια όμως της υπάρχουσας νομοθεσίας και των κανόνων τους, καθώς και των κανόνων για την προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.

γγ) Πρόσβαση σε κεφάλαια

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 9, κάθε κράτος μέρος της Συνθήκης, αναγνωρίζοντας την σημασία των ανοικτών κεφαλαιαγορών, πρέπει να ενθαρρύνει την ροή κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση των επενδύσεων στον ενεργειακό τομέα και του εμπορίου με ενεργειακά υλικά. Γύ αυτό το λόγο κάθε κράτος μέρος πρέπει να ενθαρρύνει τη διαμόρφωση συνθηκών προσβάσεως στην κεφαλαιαγορά του των νομικών και φυσικών προσώπων άλλων συμβαλλομένων κρατών, με σκοπό την παραπάνω χρηματοδότηση, πάντα επί τη βάση της αρχής του μάλλον ευνοουμένου κράτους⁷⁹.

⁷⁷ Βλ. αναλυτικό κατάλογο ενεργειακού εξοπλισμού στο Παράρτημα EQ1 της Τροποποίησης της Συνθήκης.

⁷⁸ Βλ. και KONOPLYANIK A./WÄLDE TH., ό.π., υποσημ. 64, σελ. 543.

⁷⁹ Βλ. και KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 35 επ.

δδ) Προστασία ανταγωνισμού

Τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εισαγάγουν (εννοείται, εάν δεν διαθέτουν ήδη) και να εφαρμόζουν νομοθεσία, κατάλληλη για την καταπολέμηση συμφωνιών (καρτέλ) ή μονομερούς συμπεριφοράς, οι οποίες περιορίζουν τον ανταγωνισμό στον τομέα της ενέργειας (άρθρο 6 παραγρ. 1). Κράτη, τα οποία διαθέτουν εμπειρία στην εφαρμογή νομοθεσίας προστασίας του ανταγωνισμού, θα παρέχουν τεχνική βοήθεια σε άλλα συμβαλλόμενα κράτη, εφ' όσον τους ζητηθεί (άρθρο 6 παραγρ. 3). Ακόμη γενικότερα, θα υπάρχει δυνατότητα (όχι υποχρέωση) συνεργασίας ως προς την επιβολή των κανόνων προστασίας του ανταγωνισμού, η οποία (συνεργασία) θα στηρίζεται στην αμοιβαία ανταλλαγή πληροφοριών και παροχή συμβουλών (άρθρο 6 παραγρ. 4).

Εξ άλλου κάθε συμβαλλόμενο κράτος έχει το δικαίωμα να γνωστοποιεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος ότι στο έδαφος του τελευταίου ασκούνται πρακτικές αντίθετες προς τον ανταγωνισμό, οι οποίες βλάπτουν σημαντικά συμφέροντα που σχετίζονται με τους στόχους των ρυθμίσεων της Συνθήκης. Η γνωστοποίηση πρέπει να συνοδεύεται από πληροφορίες, οι οποίες θα επιτρέπουν στο συμβαλλόμενο κράτος, προς το οποίο γίνεται η γνωστοποίηση, να εντοπίσει την αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορά. Το κράτος, προς το οποίο έγινε η γνωστοποίηση, οφείλει να διαβουλευτεί με τις αρχές ανταγωνισμού του κράτους που έκανε τη γνωστοποίηση και θα λαμβάνει πλήρως υπ' όψη τα αιτήματα του γνωστοποιούντος κράτους, όταν θα λάβει την απόφασή του περί του αν θα ξεκινήσει ή όχι διαδικασία ελέγχου της καταγγελλομένης συμπεριφοράς. Επίσης θα πληροφορεί το γνωστοποιούν κράτος σχετικά με την απόφαση που έλαβε και, εφ' όσον του ζητηθεί, θα γνωστοποιεί και τους λόγους της αντίστοιχης αποφάσεώς του. Εξ άλλου, θα πληροφορεί το γνωστοποιούν κράτος σχετικά με την έκβαση της υποθέσεως (άρθρο 6 παραγρ. 5). Τέλος, ορίζεται ότι οποιαδήποτε διαφορά σχετικά με την ερμηνεία όλων των ως άνω ρυθμίσεων του άρθρου 6 της Συνθήκης θα επιλύεται αποκλειστικά βάσει της προπεριγραφείσας διαδικασίας του άρθρου 6 παράγρ. 5 και της διαδικασίας της διπλωματικής οδού, σύμφωνα με το άρθρο 27 παράγρ. 1.

εε) Προστασία περιβάλλοντος

Εκτός των ανωτέρω, κεντρικής σημασίας είναι και το άρθρο 19 της Συνθήκης, το οποίο αναφέρεται στην προστασία του περιβάλλοντος, καθώς η ενέργεια αποτελεί μία από τις κύριες αιτίες μόλυνσεως του περιβάλλοντος. Η διάταξη αυτή υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη να μειώσουν στο ελάχιστο, κατά οικονομικώς αποδεκτό τρόπο, τις δυσμενείς επιπτώσεις που έχουν στο περιβάλλον όλες οι δραστηριότητες, οι οποίες αναπτύσσονται εντός της επικρατειάς τους και στο πλαίσιο του ενεργειακού κύκλου, βασιζόμενα σε ένα τριμερή άξονα για την επίτευξη της αειφόρου αναπτύξεως. Ειδικότερα, α) πρέπει να ενεργούν κατά τρόπο αποδοτικό ως προς το κόστος, β) πρέπει να μεριμνήσουν για τη λήψη προληπτικών μέτρων και γ) συμφωνούν για την εφαρμογή

της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει»⁸⁰. Θέματα περιβάλλοντος ρυθμίζονται και στο Πρωτόκολλο περί Ενεργειακής Αποδοτικότητας και σχετικών ζητημάτων προστασίας του περιβάλλοντος⁸¹.

δ) Επίλυση διαφορών

Η επίλυση των διαφορών, οι οποίες προκύπτουν από την εφαρμογή της Συνθήκης, ρυθμίζεται κυρίως στο V Μέρος αυτής και συγκεκριμένα στα άρθρα 26-28. Οι κανόνες, οι οποίοι υιοθετούνται σ' αυτά, αντανakλούν σε μεγάλο βαθμό την πρακτική επιλύσεως διαφορών σε διμερείς συμφωνίες επενδύσεων στο πλαίσιο του Π.Ο.Ε.⁸². Οι διατάξεις των άρθρων αυτών είναι τόσο λεπτομερείς, ώστε το σύστημα επιλύσεως διεθνών διαφορών της Συνθήκης να μπορεί να χαρακτηριστεί ολοκληρωμένο και ευέλικτο. Αυτό συνέβη, διότι κατά τις διαπραγματεύσεις της Συνθήκης, ορισμένα συμβαλλόμενα κράτη (αυτά των οποίων η οικονομία βρισκόταν σε μεταβατικό στάδιο) δεν είχαν ακόμη αναπτύξει σε ικανοποιητικό βαθμό το εγχώριο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης⁸³. Κατά συνέπεια υπήρχε – και ακόμα υπάρχει – ανησυχία για την ουδετερότητα, την ανεξαρτησία και την αποτελεσματικότητα των εγχωρίων δικαστηρίων. Επομένως, παρέχοντας εναλλακτικούς τρόπους επιλύσεως διαφορών ενώπιων διεθνών διαιτητικών οργάνων⁸⁴, η Συνθήκη συνεισφέρει στην αύξηση της εμπιστοσύνης των επενδυτών, και των κρατών προελεύσεως των επενδύσεων λόγω μειώσεως των κινδύνων για τους επενδυτές, πράγμα το οποίο με την σειρά του ευνοεί την αύξηση των επενδύσεων και του εμπορίου μεταξύ των κρατών μερών⁸⁵.

Ειδικότερα το άρθρο 26 ρυθμίζει τις διαφορές, οι οποίες προκύπτουν από τις επενδύσεις μεταξύ επενδυτή και συμβαλλόμενου κράτους υποδοχής. Σύμφωνα μ' αυτό, εάν η διαφορά δεν είναι δυνατόν να επιλυθεί φιλικά εντός τριών μηνών, ο επενδυτής έχει τρεις επιλογές: (α) να παραπέμψει τη διαφορά στα εθνικά δικαστήρια του διαφωνούντος κράτους υποδοχής, (β) να προτιμήσει την επίλυση της διαφοράς σύμφωνα με προηγουμένως συμφωνηθείσα διαδικασία και (γ) να παραπέμψει την διαφορά σε διεθνή διαιτησία. Στην τελευταία περίπτωση, ο επενδυτής μπορεί να επιλέξει, είτε το Διεθνές Κέντρο Επιλύσεως Επενδυτικών Διαφορών, το οποίο ιδρύθηκε σύμφωνα με τη Σύμβαση για την Επίλυση Επενδυτικών Διαφορών μεταξύ κρατών και υπηκόων άλλων

⁸⁰ Βλ. και KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 37 επ.

⁸¹ Βλ. ENERGY CHARTER SECRETARIAT, *The Energy Charter Treaty*, σελ. 139-156, <http://www.encharter.org/index.php?id=7>.

⁸² Βλ. και KONOPLYANIK A./WÄLDE TH., ό.π., υποσημ. 64, σελ. 545, WÄLDE TH., *Investment Arbitration under the ECT/The Centre for Energy, Petroleum and Mineral Law Policy Journal*, Volume 1 Article 1, σελ. 3.

⁸³ Βλ. και KONOPLYANIK A., *The ECT: Dispute Resolution Mechanisms*, *Russian/CIS Energy & Mining Law Journal*, Volume III, No 1, 2005, σελ. 27.

⁸⁴ Βλ. αμέσως κατωτέρω.

⁸⁵ Πρβλ. KONOPLYANIK A./WÄLDE TH., ό.π., υποσημ. 64, σελ. 545.

κρατών (σύμβαση ICSID του 1984, γνωστή και ως σύμβαση της Ουάσιγκτον⁸⁶), είτε διαιτητή ή ad hoc διαιτητικό δικαστήριο, σύμφωνα με τους κανόνες διαιτησίας της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για το Διεθνές Εμπορικό Δίκαιο (UNCITRAL), είτε τέλος διαιτησία ενώπιον του Ινστιτούτου Διαιτησίας του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Στοκχόλμης⁸⁷.

Το άρθρο 27 αναφέρεται στην επίλυση διαφορών μεταξύ συμβαλλομένων μερών. Σε σύγκριση με το άρθρο 26, περιέχει ένα εξαιρετικά διευρυμένο πλαίσιο επιλύσεως διαφορών, το οποίο δεν περιορίζεται μόνο σ' αυτές που προκύπτουν από τις επενδύσεις, αλλά ουσιαστικά καλύπτει το σύνολο της Συνθήκης, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων⁸⁸. Σύμφωνα μ' αυτό, εάν η διαφορά δεν επιλυθεί δια της διπλωματικής οδού εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος, κάθε συμβαλλόμενο μέρος δύναται, κατόπιν γραπτής προειδοποιήσεως προς το άλλο μέρος, να παραπέμψει το θέμα σε ad hoc διαιτητικό δικαστήριο, το οποίο συνιστάται βάσει της διατάξεως αυτής⁸⁹.

Οι σημαντικότερες εξαιρέσεις από τα δύο αυτά άρθρα θεσπίζονται στο άρθρο 29 παράγρ.7, το οποίο προβλέπει (στο Παράρτημα D της Συμφωνίας) μηχανισμό επιλύσεως διαφορών διαφορετικό σε περίπτωση που ένα από τα διαφωνούντα μέρη δεν είναι μέλος του Π.Ο.Ε. και στο άρθρο 7 παράγρ.7 για διαφορές που αφορούν τη διαμετακόμιση ενεργειακών υλών και προϊόντων και το οποίο προβλέπει ένα ταχύτερο μηχανισμό επιλύσεως αυτών των διαφορών, ενώπιον του Γενικού Γραμματέα του Χάρτη και με τη βοήθεια μεσολαβητή που επιλέγει ο τελευταίος⁹⁰.

ε) Νομολογία διεθνούς διαιτησίας

Από την εφαρμογή της Συνθήκης από την ημέρα που αυτή ετέθη σε ισχύ (16.4.1998) μέχρι 31.12.2009 φαίνεται να δημιουργήθηκαν είκοσι τέσσερις (24) διαφορές, οι οποίες όλες αφορούσαν επενδύσεις. Οι διαφορές αυτές ήσαν διαφορές μεταξύ επενδυτή και κράτους υποδοχής και ήχθησαν ενώπιον της διεθνούς διαιτησίας βάσει του άρθρου 26 Συνθήκης. Σε πέντε (5) εξ αυτών η απόφαση του εκάστοτε διαιτητικού δικαστηρίου είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα του Χάρτη Ενέργειας. Οι χώρες, κατά των οποίων οι ιδιώτες επενδυτές έχουν στραφεί, είναι η Γερμανία, Πολωνία, Ουγγαρία, Σλοβενία, Λετονία, Βουλγαρία, Τουρκία, ΠΓΔΜ, Ρωσική Ομοσπονδία, Ουκρανία, Γεωργία, Αζερμπαϊτζάν, Καζακστάν, Κιργιστάν και Μογγολία⁹¹.

⁸⁶ Περί αυτής βλ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ./ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., ό.π., υποσημ. 20, σελ. 153 επ.

⁸⁷ Βλ. και WÄLDE TH., ό.π., υποσημ. 82, σελ. 3.

⁸⁸ Βλ. και ΚΟΝΟΠΛΥΑΝΙΚ Α., ό.π. υποσημ. 83, σελ. 30.

⁸⁹ Βλ. και ΚΟΝΟΠΛΥΑΝΙΚ Α./WÄLDE TH., ό.π., υποσημ. 64, σελ. 546.

⁹⁰ Βλ. και KARL J., ό.π., υποσημ. 46, σελ. 56 επ.

⁹¹ <http://www.encharter.org/index.php?id=213>

Ε. Επίμετρο

Για την ενέργεια μπορεί να λεχθεί ότι αποτελεί τόσον για την παγκόσμια οικονομία όσον και για την καθημερινή ζωή των ανθρώπων τον παράγοντα εκείνον, χωρίς τον οποίο δεν μπορεί καν να υπάρξει οικονομία και ζωή, όπως την νοούμε σήμερα. Χαρακτηριστικό του κλάδου της ενέργειας είναι από τη μία πλευρά το πεπερασμένο των αποθεμάτων (φυσικών πόρων) του πλανήτη, από την άλλη η συνεχής αύξηση της ζήτησεως ενέργειας. Η σήμερον κρατούσα τάση παγκοσμίως είναι η εκ λόγων δημοσίου συμφέροντος ενεργός ανάμειξη των κυβερνήσεων προς επίτευξη τριών στόχων, την εξασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού, την οργάνωση της εσωτερικής αγοράς υπό συνθήκες ανταγωνισμού, καθώς και την προστασία του περιβάλλοντος (και εξοικονόμηση ενέργειας).

Η παγκόσμια, αλλά ταυτόχρονα και ευρωπαϊκή και εθνική διάσταση των προβλημάτων του κλάδου της ενέργειας είναι προφανής. Το Διεθνές Δίκαιο παίζει τον δικό του σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο της προσπάθειας για δημιουργία κανόνων δικαίου στον τομέα της ενέργειας. Η διεθνής διάσταση του τομέα αυτού δημιουργείται κυρίως από το γεγονός ότι είναι λίγες οι χώρες παραγωγής ενεργειακών πρώτων υλών, ενώ είναι πολύ περισσότερες οι χώρες καταναλώτριες αυτών των υλών. Όμως σε παγκόσμιο επίπεδο δεν υπάρχει ένας διεθνής οργανισμός, ειδικά αρμόδιος για τα θέματα της ενέργειας, ο οποίος να θέτει κανόνες διεθνούς δικαίου για τον συγκεκριμένο τομέα. Έτσι οι σχέσεις μεταξύ κρατών εξαγωγέων και κρατών εισαγωγέων ρυθμίζονται σε επίπεδο διεθνούς δικαίου σύμφωνα με την κλασική διάκριση των πηγών του διεθνούς δικαίου, από το εθιμικό διεθνές δίκαιο, τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και τις διεθνείς συμβάσεις μεταξύ κρατών, πολυμερείς ή διμερείς.

Το εθιμικό διεθνές δίκαιο είναι η πηγή του πρώτου κανόνα διεθνούς δικαίου, του κανόνα (αρχής) της «διαρκούς εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων». Εφαρμογή βρίσκουν επίσης και οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, όπως τις επικαλούνται διεθνείς συμβάσεις μεταξύ κρατών, καθώς και η νομολογία διαιτητικών οργάνων. Από τις διεθνείς συμβάσεις σημαντική θέση κατέχει θεωρητικώς η GATT (1947/1994), ιδίως με τις διατάξεις της περί ελεύθερου εμπορίου αγαθών (κατάργηση ποσοτικών περιορισμών, μείωση δασμών) και ελεύθερη διαμετακόμιση αυτών (μεταφορά από ένα κράτος σε άλλο μέσω τρίτου κράτους). Όμως για λόγους πρακτικούς η πολυμερής αυτή σύμβαση δεν εφαρμόστηκε στον τομέα της ενέργειας. Η δημιουργία αφ' ενός εκ μέρους των κρατών παραγωγών το 1960 του ΟΡΕC, ο οποίος λειτούργησε ως καρτέλ τιμών και συχνά ως μέσο πολιτικής πίεσεως κατά των κρατών καταναλωτών (π.χ. αραβοϊσραηλινή διένεξη), και αφ' ετέρου η δημιουργία εκ μέρους των τελευταίων το 1974 του ΙΕΑ, ως αντίδραση στις πρακτικές του ΟΡΕC, αποτυπώνει το πνεύμα μη συνεργασίας, το οποίο κυριάρχησε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80.

Η κατάρρευση του κομμουνισμού στην ΕΣΣΔ και την Ανατολική Ευρώπη το 1989/1990 προσέφερε την ευκαιρία μιας άλλης πολιτικής, αυτής της συνεργασίας επ' αμοιβαίω οφέλει μεταξύ αφ' ενός των κρατών της ΕΕ, των λοιπών ευρωπαϊκών κρατών και των μη ευρωπαϊκών κρατών του ΟΟΣΑ, και αφ' ετέρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας και κρατών της πρώην ΕΣΣΔ, όπως το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Τουρκμενιστάν, τα οποία φιλοξενούν από τα μεγαλύτερα παγκόσμια αποθέματα πετρελαίου ή φυσικού αερίου. Η συνεργασία υλοποιήθηκε μέσω δύο Συμφωνιών, αυτής για τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Ενέργειας του 1991 (ΕΧΕ), ο οποίος αποτελεί πολιτική διακήρυξη και όχι νομικά δεσμευτικό κείμενο, και την Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας του 1994 (ΣυνθΧΕ), η οποία αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο. Η συνεργασία στηρίχθηκε σε αλληλοσυμπληρούμενα συμφέροντα. Από την μία, οι καταναλώτριες χώρες εξησφάλιζαν τον ενεργειακό τους εφοδιασμό για χρόνο προβλέψιμο, κατά τρόπο τεχνικώς ασφαλή και σε λογικές τιμές, και μάλιστα με μερική απεξάρτησή τους από τις χώρες του ΟΡΕC (διαφοροποίηση πηγών). Από την άλλη, οι χώρες παραγωγοί της πρώην ΕΣΣΔ αξιοποιούσαν τους φυσικούς τους πόρους με την βοήθεια κεφαλαίων και τεχνολογίας από τα κράτη της Δυτ. Ευρώπης. Η σημασία του ΕΧΕ και της ΣυνθΧΕ είναι μεγάλη, διότι σε αυτές συμμετέχουν ως παρατηρητές και οι χώρες του ΟΡΕC, καθώς και μεγάλες καταναλώτριες χώρες, όπως ΗΠΑ, Καναδάς, Κίνα. Η Συνθήκη περιέχει ρυθμίσεις για αναγνώριση της αρχής της κρατικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων, προστασία των επενδύσεων, ελεύθερο εμπόριο ενεργειακών πρώτων υλών και ενέργειας, ελεύθερη μεταφορά και διαμετακόμιση, μεταφορά τεχνολογίας, πρόσβαση σε κεφάλαια, προστασία του ανταγωνισμού, προστασία του περιβάλλοντος (εξοικονόμηση ενέργειας) και σύστημα επιλύσεως διαφορών. Συνολικά αποτελεί ένα επιτυχημένο υπόδειγμα για συνεργασία στον κρίσιμο τομέα της ενέργειας σε περιφερειακό επίπεδο, ουσιαστικά επί τη βάση των αρχών που επικρατούν και εντός του Π.Ο.Ε. Η πρόσφατη όμως «αποχώρηση» της Ρωσίας από την Συνθήκη, εάν οριστικοποιηθεί, θα αποτελέσει πλήγμα για την συνεργασία στην περιοχή της Ευρασίας. Οι τελευταίες εξελίξεις τον Δεκέμβριο 2009 (ενδείξεις για έναρξη διαπραγματεύσεων, ώστε να τεθεί η συνεργασία των δύο πλευρών επί νέων βάσεων) αποτελούν πρόκληση για καταβολή κάθε προσπάθειας, ώστε να ευρεθεί μία νέα ισορροπία στις σχέσεις των κρατών της ηπείρου μας με τον σημαντικότερο αυτόν παγκόσμιο «παίκτη» του ενεργειακού κλάδου. Η Συνθήκη μπορεί, τέλος, να αποτελέσει υπόδειγμα για την δημιουργία Συνθήκης σε παγκόσμιο επίπεδο.